

Katedra: Historie

Studijní program: Historická studia

Studijní obor: Kulturně historická a muzeologická studia

Výstavba a její koncepce v oblasti Na Jeřábu III.
liberecké čtvrti Jeřáb v období do roku 1945

Construction and design of the Area Na Jeřábu in
the III.rd Liberec district in the period up to 1945

Bakalářská práce: 2013–FP–KHI– 86

Autor:

Anna SOUKUPOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Anna Habánová M.A., Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
56	0	44	0	23	3

V Liberci dne: 22. 7. 2013

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Annu Soukupovou

adresa: Smetanova 1281/A, 512 51 Lomnice nad Popelkou

studijní obor (kombinace): Kulturněhistorická a muzeologická studia

Název BP: Výstavba a její koncepce v oblasti Na Jeřábu III. liberecké
čtvrti Jeřáb v období do roku 1945

Název BP v angličtině: Construction and design of the Area Na Jerabu in the III.rd
Liberec district in the period up to 1945

Vedoucí práce: Anna Habánová, M.A.

Konzultant:

Termín odevzdání: 15. 5. 2011

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 26. dubna 2010

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): ANNA SOUKUPOVÁ

Datum: 31.5.2010

Podpis:

Název BP: VÝSTAVBA A JEJÍ KONCEPCE V OBLASTI NA JEŘÁBU III.
LIBERECKÉ ČTVRTI JEŘÁB V OBDOBÍ DO ROKU 1945

Vedoucí práce: Anna Habánová, M.A.

Cíl: Cílem práce je vytvořit historii koncepce výstavby v oblasti Na Jeřábu III. liberecké čtvrti Jeřáb do roku 1945, popsat a shrnout její realizované řešení - především školy v ulici Na Bojišti a Beskydská a tělocvičny v ulici Beskydská a nejbližšího okolí s bytovou zástavbou.

Požadavky: znalost němčiny, kritické myšlení, schopnost práce s archivním materiálem a literaturou

Metody: Analýza archivních materiálů
syntéza pramenů a literatury

Literatura: archivy a prameny
SOKA Liberec, Archiv stavebního úřadu Magistrátu města Liberec, Archiv NPÚ UOP v Liberci
Reichenberger Zeitung

ROUSOVÁ, H., Mezery v historii 1890-1938. Polemický duch střední Evropy - Němci, židé, Češi, Praha 1994.

ŠVÁCHA, R., Od moderny k funkcionalismu, Praha 1995.

KARPAŠ, R. a kol., Kniha o Liberci, Liberec 2004.

Die Knaben- und Mädchenvolksschule im Stadtteil Kranich, Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1916, s. 477-479.

Čestné prohlášení

Název práce: Výstavba a její koncepce v oblasti Na Jeřábu III. liberecké
čtvrti Jeřáb v období do roku 1945

Jméno a příjmení autora: Anna Soukupová

Osobní číslo: P08000605

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 7. 2013

Anna Soukupová

Poděkování

Děkuji Anně Habánové M.A., Ph.D. vedoucí práce, za veškerý čas a trpělivost, kterou mi věnovala při konzultování bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala Jiřímu Bockovi a Marinu Petrusovi ze Státního okresního archivu v Liberci, kteří mi umožnili přístup k dobovým dokumentům a snažili se mi vždy vyjít vstříc. V poslední řadě děkuji své rodině a přátelům za podporu.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem liberecké čtvrti Jeřáb, především části za nádražím zvané Na Jeřábu do roku 1945. Cílem bádání je oblast ohraničená ulicemi Husitská, Na Bojišti, Americká a Jugoslávská. Největší pozornost je věnována škole Na Bojišti a následně tělocvičně s lázněmi v Beskydské ulici. Dále pak přilehlé bytové výstavbě a vilám čp. 529/III, čp. 532/ III, čp. 623/III, čp. 578/III, čp. 654/III, čp. 582/III, čp. 584/III, čp. 601/III, čp. 534/III a škole čp. 775/III v Beskydské ulici.

Klíčová slova: Jeřáb, Max Kühn, škola Na Bojišti, tělocvična a lázně Na Jeřábu

Summary

Purpose of bachelor thesis is to deal with development of Jeřáb district in Liberec by the year 1945, especially the part called Na Jeřábu behind the railway station. The Aim of research is the area bounded by streets Husitská, Na Bojišti, Americká and Jugoslávská. The biggest focus is given to school Na Bojišti and subsequently the building with gymnasium and watering place in Beskydská street. Then the adjacent construction of flats and residences no. 529/III, no. 532/ III, no. 623/III, no. 578/III, no. 654/III, no. 582/III, no. 584/III, no. 601/III, no. 534/III and the school no. 775/III in Beskydská street.

Key words: Jeřáb, Max Kühn, škola Na Bojišti, tělocvična a lázně Na Jeřábu

OBSAH

1. ÚVOD	1
1.1. Rozbor pramenů a literatury	3
2. HISTORIE ČTVRTI JEŘÁB	6
2.3. Zástavba ve čtvrti Jeřáb	6
2.3.1. Plán z roku 1843	6
2.3.2. Plán z roku 1901	8
2.3.3. Plán z roku 1918	9
2.3.4. Plán z roku 1935	10
3. Školní budovy	12
3.1. Škola Na Bojišti	12
3.1.1. Plánování zástavby školy	12
3.2.2. Dnešní realizovaná školní budova	15
3.3. Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu	17
3.4. Budova zemědělské učňovské školy	18
4. Výstavba budovy tělocvičny s lázněmi	20
4.1. Další návrhy všeobecné soutěže na Jeřábu	21
4.2. Realizovaná budova lázní	22
4.3. Ceník a řád lázní	23
5. Bytová výstavba	24
5.1. čp. 529/ III, ul. Na Bojišti	24
5.2. čp. 534/III, ul. Na Bojišti	24
5.3. čp. 532/III, ul. Husitská	25
5.4. čp. 623/III, ul. Husitská	26

5.5. čp. 582/III, ul. Husitská.....	26
5.6. čp. 584/III, ul. Husitská.....	27
5.7. čp. 578/III, ul. Husitská.....	27
5.8. čp. 601/III, ul. Husitská.....	28
5.9. čp. 654/III, ul. Husitská.....	28
5.2. Spolupráce státu a města.....	28
5.2.1. Vybavení bytů.....	30
6. Závěr.....	31
7. Seznam pramenů a literatury.....	32
7.1. Prameny.....	32
7.2. Literatura.....	33
7.3. Internet.....	34
8. Přílohy.....	35
8.1. Životopisy architektů.....	35
8.1.1. Josef Schuh.....	35
8.1.2. Ing. Max Kühn.....	35
8.1.3. ing. Dr. Karl Kerl.....	36
8.2. Názvy ulic.....	37
8.3. Obrazové přílohy.....	38

1. ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem liberecké čtvrti Jeřáb, především části za nádražím zvané Na Jeřábu do roku 1945. Cílem bádání je především oblast ohraničená ulicemi Husitská, Na Bojišti, Americká a Jugoslávská. Největší pozornost je věnována škole Na Bojišti a následně tělocvičně s lázněmi v Beskydské ulici. Dále pak přilehlé bytové výstavbě a vilám čp. 529/III, čp. 532/ III, čp. 623/III, čp. 578/III, čp. 654/III, čp. 582/III, čp. 584/III, čp. 601/III a čp. 534/III. Důvodem výběru vymezeného prostoru byl především průřez městskými strukturami, které vznikly v relativně krátkém rozmezí 1. poloviny 20. století. Stavby propojuje vizuální architektonická kompaktnost daná především opakujícími se architektonickými prvky vycházejícími jak z historizujících slohů 19. století, tak secese a klasicismu. Na realizaci staveb se podíleli architekti Josef Schuh, Ernst Müller, Wolfram Lehnert, Adolf Hofman, Josef Michler, Adolf Bürger, Gustav Trampel, Karl Kerl, Max Kühn. Vymezené území obsahuje občanskou infrastrukturu, obytné bloky a obytné domy vilového typu. Názvy ulic jsou při prvním výskytu uvedeny v původní podobě, poté už jen pod dnešním názvem. Pro lepší orientaci a pochopení jsou k textu připojeny výřezy plánů vymezeného území.

Předložená práce se skládá z několika částí. První stručně popisuje jednotlivé prameny, literaturu, novinové články a jejich přínos. Druhá kapitola se zabývá vznikem a historií čtvrti Na Jeřábu. Třetí část podrobně rozebírá vznik a vývoj školy Na Bojišti, další návrhy, popisy plánů, další rozšíření a informace k zemědělské pokračovací škole. Následující kapitola je věnována výstavbě tělocvičny s městskými sprchovými a vanovými lázněmi. Jedná se o budovu ve funkcionalistickém slohu, která byla postavená roku 1934 podle návrhu libereckého architekta Maxe Kühna (čp. 779/III). Slučovala tělocvičnu a městské veřejné sprchové a vanové lázně. Tělocvična sloužila převážně vedlejší obecné a učňovské škole. Poslední část pak popisuje bytovou výstavbu. Přílohy obsahují životopisy architektů jednotlivých objektů, fotodokumentaci plánů, které jsou jednotlivě popsány v textu a přehled změn některých názvů ulic. Pro přehlednost byly jednotlivé uliční plány z let 1843–1935 zařazeny bezprostředně do práce, nikoliv do příloh. Ostatní plány, stejně jako plány budov jsou součástí přílohy. Popisy vychází z plánů uložených ve stavebním archivu města Liberec a z porovnání se současným stavem. Soustřeďuje se pouze na části viditelné z veřejných prostranství.

Vzhledem k nedostatku článků a literatury o historii školy, tělocvičně s lázněmi, bytové výstavbě, informací o architektech a celé čtvrti Jeřáb, bylo nutné vycházet z analýzy a

následné syntézy literatury a pramenů, které jsou psané na stroji švabachem nebo ručně německým kurentem. Jednalo se především o přepisy ze zasedání Městské rady v Liberci¹, korespondence mezi ministerstvem školství a radnicí města Liberec², obsahující informace v rozmezí let 1898–1940. Orientace ve spisech a práce s prameny v archivech byla nutností. Dalším postupem byla bližší analýza architektonických plánů a fotografií, která postupně odhalila některé viditelné změny v plánované výstavbě školy, lázní a bytové zástavbě. Zprávy s bližším popisem některých budov obsahoval dobový tisk z let 1908–1945. Nejdříve bylo nutné prostudovat všechny dostupné informace z pramenů, dobové a soudobé literatury, plánů staveb, a poté vyčlenit klíčové zprávy s následným uspořádáním. Největší slabinou byla absence informací o architektech, které se těžce dohledávaly. U architekta Josefa Schuha se muselo přistoupit k dohledávání místa bydliště z Evidence obyvatel města Liberce, která obsahovala alespoň místo a datum narození. Bohužel i v tomto postupu se vyskytly nepříjemné komplikace s přepsanými záznamy. Informace o nájemných domech podél ulice Husitská a Na Bojišti vznikly srovnáním stavebních plánů a rozbořem dokumentů z jednání městské rady. Popis bytové výstavby vznikl stejným způsobem. Dalším nesnadným úkolem bylo dohledání dnešních názvů ulic. Srovnáním plánů z let 1843–1935 vznikla historie vymezeného území.

¹ Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

² SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Německá obecná škola na Jeřábu*, inv.č. 481, sign. 195, karton 329.

1.1. Rozbor pramenů a literatury

Mezi současné dostupné články v publikacích patří *Kniha o Liberci od Romana Karpaše*³, *Liberecké domy hovoří díl druhý*⁴ a *Liberecká architektura v období secese*⁵, *Stavební památky města Liberce*⁶ od Svatopluka Technika a od Jaroslava Zemana *Liberec: Urbanismus – Architektura*⁷, diplomová práce od Jana Randáčka *Liberecká architektura 1895-1945*.⁸ Obsahují základní informace o výstavbě školy Na Bojišti, bytové výstavbě a tělocvičně v dnešní Beskydské ulici. Články se od sebe moc neliší, jedná se o ustálené informace. Pravděpodobně kvůli nedostatku informací od sebe autoři opisovali. Změny názvů ulic, jsou čerpány ze dvou diplomových prací od Mileny Tiché *Názvy ulic a čtvrtí města Liberce*⁹ a Jany Chotěbotové *Pomístní jména katastru městských čtvrtí Liberec I-V*.¹⁰ Maxi Kühnovi, architektovi tělocvičny s lázněmi, je věnována diplomová práce *Architekt Max Kühn*¹¹.

Dobová *Kronika města Liberec*¹² od Viktora Luga přináší podrobnější zprávy o vzniku školy, především odsouhlasení výstavby městskou radou v Liberci a obsahuje také podrobný seznam všech ředitelů školy do roku 1935. Nezmiňuje se o části Na Jeřábu (za nádražím), pouze o části před nádražím (centrum). Architektovi Karlovi Kerlovi je věnován malý odstavec o jeho životě. Rovněž se zmiňuje o architektu Maxi Kühnovi.¹³ O architektu Josefu Schuhovi se žádná z uvedených publikací nezmiňuje. Nabízí pouze přehled architektonických děl, na kterých se v Liberci podílel. Z *Evidence obyvatel města Liberce z let 1900-1938*¹⁴ lze dohledat alespoň místo architekta bydliště. V *Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg* z let 1914-1915 je uvedena profese Josefa Schuha a místo pobytu, které se

³ KARPAS Roman: *Kniha o Liberci*, 2 vyd., Liberec 2004, ISBN 80-86761-13-4.

⁴ TECHNIK Svatopluk: *Liberecké domy hovoří*, druhý díl, Liberec: Úřad města Liberce 1993.

⁵ TECHNIK Svatopluk: *Liberecká architektura v období secese*, Liberec 2006.

⁶ TECHNIK Svatopluk: *Stavební památky města Liberce: Romantismus a historismus: Urbanistické celky a obytné budovy*, Liberec: Česká Beseda, 1991.

⁷ ZEMAN Jaroslav: *Liberec urbanismus – architektura, industrial, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011, ISBN 978-80-86660-33-2.

⁸ RANDÁČEK Jan: *Liberecká architektura 1895-1945*, diplomová práce, Olomouc 1998.

⁹ TICHÁ Milena: *Názvy ulic a čtvrtí města Liberce*, Pedagogická fakulta Ústí nad Labem, 1968.

¹⁰ CHOTĚBOTOVÁ Jana: *Pomístní jména katastru městských čtvrtí I-V*, Pedagogická fakulta Ústí nad Labem, 1985.

¹¹ DOSTALÍK Jan: *Architekt Max Kühn (diplomová práce)*, Brno 2008, s. 8-9.

¹² SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: *Kronika města Liberce*, díl II., 1858-1938, s. 973.

¹³ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: *Kronika města Liberce*, díl III., s. 1683.

¹⁴ SOKA Liberec: *Evidence obyvatel města Liberce 1900-1938*.

neshoduje s polohou uvedenou v evidenci obyvatel. Historie a stavební vývoj čtvrti Na Jeřábu jsou čerpány z fondu *Sbírka map a plánů*, uloženého v libereckém archivu, a to z map z roku 1843,¹⁵ 1901,¹⁶ 1918,¹⁷ a 1935¹⁸ Nejprínosnější byla práce s prameny ve *Státním okresním libereckém archivu*, který vlastní plány staveb (*Škola dívčí, chlapecká a tělocvična na Jeřábu*¹⁹, *Tělocvična a lázně na Jeřábu*²⁰), opisy ze zasedání městské rady v Liberci a dokumenty z jednání o výstavbě *Německé obecné školy Na Jeřábu*²¹. V nich se dočteme o důvodu výstavby, průběhu a celém projektu. Nejvíce dokumentů se věnuje financím a korespondenci mezi jednotlivými firmami. Fotodokumentace není v Libereckém archivu zpracována, a proto není dostupná. K dispozici je pouze malé album zachycující průběh stavby tělocvičny s lázněmi. *Die Knaben- und Mädchen Volksschule im Stadtteil Kranich, Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg (1916)* obsahuje fotografii a popis školy na Jeřábu.²² Některé dobové a novější fotografie jsou k nahlédnutí v *Severočeském muzeu v Liberci*. Kronika školy není rovněž zpracována, některé informace se dají dohledat ve fondu *Školních kronik (Ke škole na Jeřábu z let 1921–34)*, obsahující statistiky, vybavení školy, počet vyučujících, jejich rodný jazyk, oddělení a studijní obory s ročníky. Na vrchu spisu je přiložena také jedna fotografie budovy. *Reichenberger Tagesbote*²³ obsahuje inzeráty na řemeslné, stavební a jiné práce, týkající se zakázek k lázním. Sloupky v *Reichenberger Zeitung* z let 1915–45 přináší přehled událostí a dění na škole až na jeden, který se celý věnuje výstavbě tělocvičny s lázněmi na Jeřábu.²⁴ Zajímavý je i dochovaný lázeňský řád²⁵, který přináší kromě pravidel užívání městských lázní také ceník.²⁶ Staré názvy ulic s datem dokončení čerpá práce z článků od Viktora Luga, které vycházely od prvního do osmého

¹⁵ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Situační plán města Liberec z roku 1843*, sign. 801, CH/1a.

¹⁶ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Plán města Liberec z roku 1901*, sign. 792, A/4.

¹⁷ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Plán orientační města Liberec z roku 1918*, sign. 810, A/9b.

¹⁸ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Zastavovací plán města Liberec z roku 1935*, sign. 983, J/7e.

¹⁹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Sbírka map a plánů: *Škola dívčí, chlapecká a tělocvična na Jeřábu*, sig. L/5a, karton 17/b.

²⁰ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Tělocvična a lázně na Jeřábu*, sign. K/3e, karton 17/a.

²¹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Německá obecná škola na Jeřábu*, inv.č. 481, sign. 195, karton 329.

²² *Die Knaben- und Mädchen volksschule im Stadtteil Kranich: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1916*, Reichenberg 1915.

²³ *Ausschreibung: Reichenberger Tagesbote*, Roč. 110, 19.4.1932, , č. 4, s. 4.

²⁴ *Turnhalle mit Bad im Stadtteile „Kranich“: Reichenberger zeitung* Roč. 74, 1.1.1933, č.1, s. 5.

²⁵ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 735 – 737.

²⁶ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Lázně na Jeřábu provozní řád, poplatky 1941-44*, inv.č. 2980, sign. 228, karton 868.

ledna roku 1937.²⁷ *Archiv stavebního úřadu Magistrátu města Liberec* poskytuje ke škole plány o rozvodu topení, ale i některé kopie plánů stavby, které jsou dostupné také ve Státním okresním libereckém archivu. K zemědělské střední škole v Beskydské ulici vlastní spisy ze zasedání městské rady, některé účty a plány stavby. Stejně tak dokumentaci k domům čp. 529/III, 532/III, 534/III, 623/III, 654/III, 578/III, 582/III, 584/III a 601/III. Plány k výstavbě obytných bloků se nacházejí v Libereckém archivu.²⁸ Bližší popis vybavení jednotlivých bytů podle velikosti obsahuje článek v *Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg* z roku 1920.²⁹ Spisy z jednání městské rady a ministerstev o výstavbě bloku A³⁰ a rozšíření bloku C³¹ - původně tří rozlehklých budov, situovaných podél ulice Americká, jsou dostupné v SOKA Liberec. Některé informace lze také dohledat na internetu.³²

²⁷ Lug Viktor: *Die heutigen Reichenberger Straßennahmen und Ihr Alter*, Reichenberger Zeitung, 8.1.1937, roč. 78, č. 3., s. 22.

²⁸ SOKA Liberec, fond Sběrka map a plánů, *Městské obytné domy na Jeřábu*, inv.č. 1094, sign. O/17

²⁹ *Die Städtischen Wohnungsbauten: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1921*, Reichenberg 1920.

³⁰ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Městská obec Liberec – Stavby malobytovek na Jeřábu*, inv.č. 1089, sign. 480, karton 607.

³¹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Bytovky na Jeřábu, rozšíření bloku C*, inv.č. 1345, sign. 210, karton 670.

³² LANDA Filip – FOJTOVÁ Romana - KOŇASOVÁ Zuzana – ZEMAN Jaroslav: *Městské sídliště na Jeřábu*, In: *Liberec:Reichenberg: architektura na severu Čech* [online]. Ústí nad Labem: Občanské sdružení 400/27, 2011 [cit. 2012-05-15]. Dostupné z: <http://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/116-mestske-sidliste-na-jezrabu>

2. HISTORIE ČTVRTI JEŘÁB

Rozvoj průmyslu v 19. století zapříčinil stěhování obyvatel z vesnic do měst. Zde byla pro většinu z nich dostupnější práce a vzdělání. Liberec se v této době stal druhým největším městem hned po Praze a nejprůmyslovějším městem monarchie. Nejvýznamnějším odvětvím byl textilní průmysl, spojený především se jménem libereckého průmyslníka Johanna Liebiega. Rychlý nárůst obyvatel s sebou nesl i jistá negativa. Především nedostatek obytných prostor a volných parcel k jejich výstavbě. Proto se vykupovaly staré polorozpadlé budovy, které se bouraly a na jejich místě pak vznikala nová obydlí nebo jiné potřebnější stavby. Zvyšovaly se také nároky na dopravu a spojení se zbytkem monarchie. Rostoucí zástavba a průmyslová výroba zhoršovala průjezdnost městem.³³ Pro Liberec byla charakteristickým rysem výstavba rodinných domů a vilových čtvrtí na principu zahradního města. Tím si získal pověst nejzelenějšího průmyslového města. O jednotný vzhled zeleně a zahrad se postaral spolek Natur Freude.³⁴

2.3. Zástavba ve čtvrti Jeřáb

Městská čtvrť Jeřáb se nachází mezi bývalými katastry samostatných obcí Františkova a Janova Dolu.³⁵ Název Na Jeřábu (Kranich) byl původně společný pro území na obou stranách nádraží. V roce 1612 se nazýval Kranichberg a později (1645) se této části říkalo Auf dem Kranniche.³⁶ V polovině 19. století poskytoval dostatek volných parcel k zástavbě.³⁷ Na území dnešní části Na Jeřábu se nacházely louky se vzrostlými stromy bez známek uliční sítě. Pozemky odkoupilo město Liberec od města Františkov. Původním záměrem bylo ponechat krásnou přírodu a vytvořit park nebo relaxační a sportovní plochy.³⁸

Historie čtvrti Jeřáb, respektive její vymezené části, je rekonstruována podle dostupných plánů města Liberec. Nejstarší záznam se nachází na plánu města z roku 1843, vycházejícího ze Stabilního katastru.

³³ RANDÁČEK Jan, pozn. 28, s. 4.

³⁴ ZEMAN Jaroslav, pozn. 7, s. 67.

³⁵ RANDÁČEK Jan, pozn. 28, s. 24.

³⁶ TICHÁ Milena, pozn. 24, s. 109.

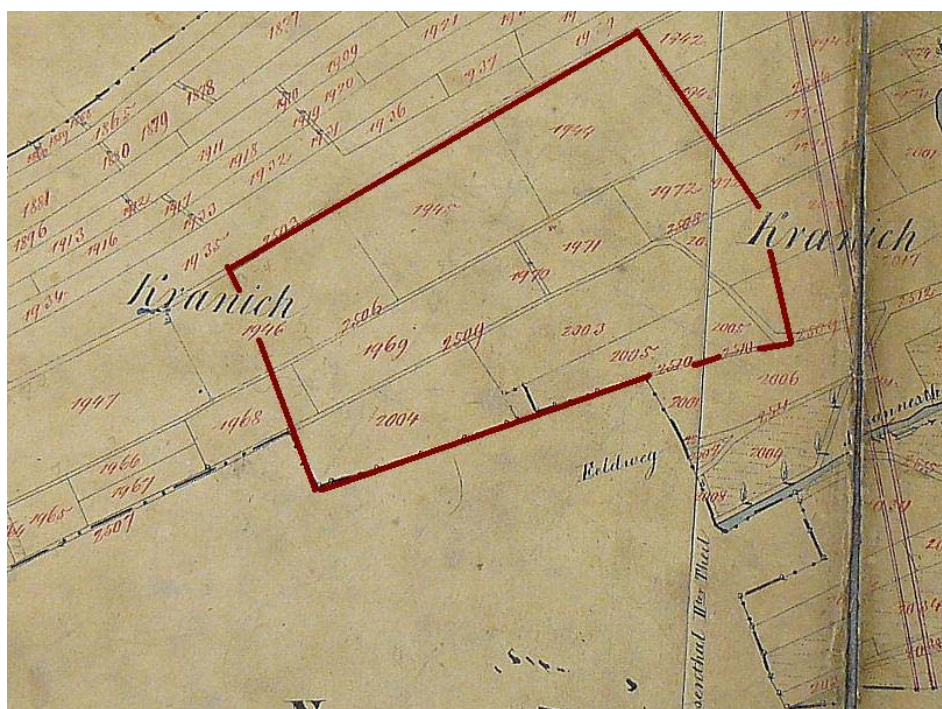
³⁷ Hustá zástavba se zatavila až u městských jatek.

³⁸ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Spolek pro místní záležitosti čtvrti Jeřáb*, inv.č. 544, sign. 183, karton 364.

2.3.1. Plán z roku 1843

Na plánu z roku 1843 je vytyčeno vymezené území, na kterém se později začalo stavět. Jedná se o parcely číslo 1946, 1945, 1969, 2003, 2004 a 2005. Je patrné, že v té době nebyla oblast zastavěna.

Výřez plánu z roku 1843³⁹

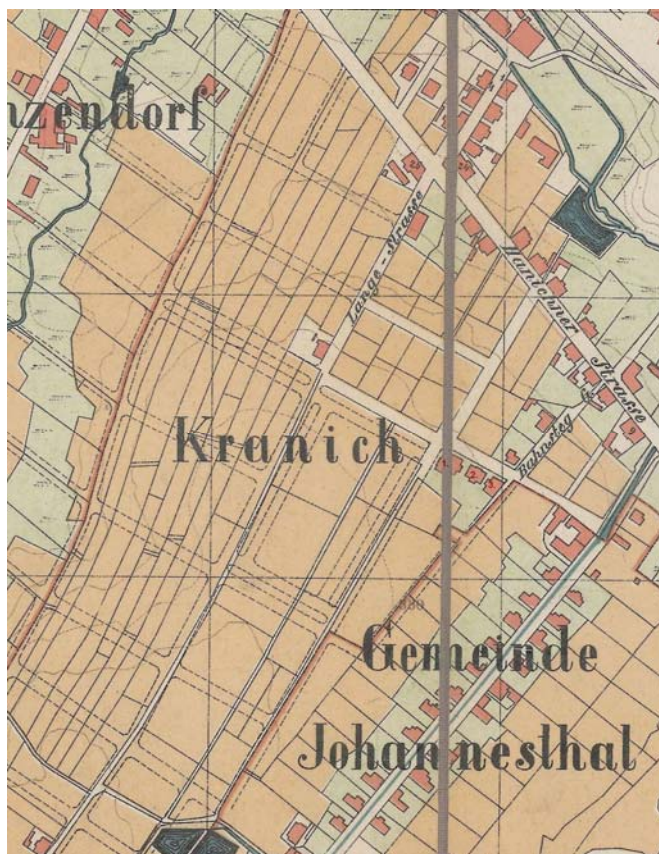

³⁹ SOKA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Situační plán města Liberec z roku 1843*, sign. 801, CH/1a.

2.3.2. Plán z roku 1901

Výstavbou železnice s nádražní budovou v roce 1859 na Jeřábu došlo k odříznutí této části od centra města⁴⁰. Lidé se bouřili kvůli špatné dostupnosti do centra města, a proto byla (1897) zřízena tramvajová linka, propojující vilové čtvrti v Lidových sadech s centrem a nádražím. Na plánu z roku 1901 je naznačena pravidelná uliční síť pod ulicí Na Bojišti směrem k nádraží. Nejstarší zástavba se nachází podél ulice Na Bojišti (Walstattgasse, 1900)⁴¹ směrem k ulici Husitská, která pochází z konce 19. století (čp. 529/III, 532/III, 534/III).⁴² Část Americké ulice (Lange Strasse), která se nachází na plánu, vznikla v roce 1894.⁴³

Výřez plánu z roku 1901⁴⁴

⁴⁰ Kladnou stránkou se stalo spojení s Vídní a Berlínem, které bylo pro liberecké občany velmi důležitou a velkou událostí.

⁴¹ Lug Viktor: *Die heutigen Reichenberger Straßennahmen und Ihr Alter*, Reichenberger Zeitung, Roč. 78, 8.1.1937, č. 3, s. 21.

⁴² SOKA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Plán orientační města Liberec z roku 1901*, sign. 792, A/4.

⁴³ Lug Viktor: *Die heutigen Reichenberger Straßennahmen und Ihr Alter*, Reichenberger Zeitung, Roč. 78, 8.1.1937, č. 3., s. 21.

⁴⁴ SOKA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Plán orientační města Liberec z roku 1901*, sign. 792, A/4.

2.3.3. Plán z roku 1918

Mezi roky 1901–1918 došlo na sledovaném území k výraznému stavebnímu boomu. To dokládá plán z roku 1918. Na něm je pod číslem 112 vyznačena budova školy Na Bojišti. Značně se rozrostla uliční síť v rozsahu dnešní ulice Husitská (Bahnsteggasse) pocházející z roku 1906 a ulice Jugoslávská (Fousek Strasse) z roku 1910.⁴⁵ Dále ulice Slovenská (Führich Gasse), Čerchovská (Ginzel Strasse), Sušická (Rohn Strasse), Těšínská (Vatter Strasse), Arne Nováka (Proksch Strasse), Anglická (Karl Klingel Gasse), Sázavská (Franz Tilk Strasse) a Chodská (Aldarbert Prade Gasse). Na plánu z roku 1918 je zanesena bytová výstavba, která do té doby proběhla. Mezi lety 1907 a 1910 byly postaveny domy čp. 578/III, 582/III, 584/III, 601/III a 623/III. Na okraj čtvrti Jeřáb byly přistaveny v roce 1909 městské jatky (na plánu pod číslem 129), které postavil Adolf Bürger, podle projektu R. Simona a Adolfa Kaulferse z let 1890–1897. V letech 1910 a 1911 vznikl v Hanychovské ulici komplex dělnických pekáren ovlivněný modernou, postavených pro družstvo Reichenberger Arbeiter Bäckerei podle vídeňských architektů Huberta a Franze Gessnera. Areál doplnila přístavba roku 1919 od plzeňského architekta Richtera.⁴⁶ Je patrné, že sledovaná oblast byla z větší části zastavěna v podobě, jakou známe dnes.

Výřez plánu z roku 1918⁴⁷

⁴⁵ Lug Viktor: *Die heutigen Reichenberger Straßennahmen und Ihr Alter*, Reichenberger Zeitung, Roč. 78, 8. 1.1937, č. 3, s. 22.

⁴⁶ KARPAŠ Roman, pozn. 3, s. 261.

⁴⁷ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Plán orientační města Liberec z roku 1918*, sign.810, A/9b.

2.3.4. Plán z roku 1935

V roce 1920 začala stavba posledního domu z ulice Husitská čp. 654/III⁴⁸, ale na plánu z neznámého důvodu chybí. K původní budově školy Na Jeřábu bylo přistavěno boční křídlo Odborné okresní živnostenské pokračovací školy čp. 759/III (1929–1931). Ulice Beskydská (Brandström Gasse) pochází z roku 1931.⁴⁹ Následovala tělocvična s lázněmi (1934) a Zemědělská škola (1932) v Beskydské ulici.

Výřez plánu z roku 1935⁵⁰

1) Dům čp. 529/III	10) Tělocvična s lázněmi čp. 779/III
2) Dům čp. 534/III	11) Dílny čp. 772/III
3) Dům čp. 534/III	12) Křídlo živnostenské pokračovací školy
4) Dům čp. 623/III	13) Škola Na Bojišti
5) Dům čp. 578/III	14) Dostavený šestý dům bloku A čp. 666/III
6) Dům čp. 582/III	15) Blok A
7) Dům čp. 584/III	16) První tři domy bloku C
8) Dům čp. 601/III	17) Dostavba bloku C
9) Zemědělská učňovská škola čp. 775/III	18) Dětské hřiště

⁴⁸ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 654/III.

⁴⁹ Lug Viktor: *Die heutigen Reichenberger Straßennahmen und Ihr Alter*, Reichenberger Zeitung, Roč. 78, 8. 1.1937, č. 3, s. 22.

⁵⁰ SOKA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Plán orientační města Liberec z roku 1935*, sign.983, J/7e.

Současný stav⁵¹

1) Dům čp. 529/III	10) Škola (zemědělská) čp. 775/III
2) Dům čp. 534/III	11) Tělocvična s lázněmi čp. 779/III
3) Dům čp. 534/III	12) Dílny čp. 772/III – dnes autoservis
4) Dům čp. 623/III	13) Křídlo živnostenské pokračovací školy
5) Dům čp. 578/III	14) Škola Na Bojišti
6) Dům čp. 654/III	15) Blok A
7) Dům čp. 582/III	16) Blok C
8) Dům čp. 584/III	
9) Dům čp. 601/III	

⁵¹ Dostupné z:

http://www.mapy.cz/#!x=15.051892&y=50.759768&z=13&t=s&q=Liberec%2520Je%25C5%2599%25C3%25A1b&qp=11.732352_48.854942_19.027677_50.664464_6&d=ward_14410_0_1 [cit. 2013-06-12].

3. Školní budovy

3.1. Škola Na Bojišti

3.1.1. Plánování zástavby školy

Výstavbu, údržbu a plány školy projednávalo v letech 1908–1914 zasedání městské rady v Liberci spolu s obyvateli čtvrti, kteří absenci školy pociťovali. Vůbec první zmínka o nutnosti postavit školu se nachází v záznamu ze zasedání domácích vlastníků pozemků se zástupci z částí města Liberce v hostinci „Velký Liberec“⁵² ze dne 1. června 1908, ve kterém je uvedeno, že „*Vystavení pětileté základní školy na Jeřábu je naléhavé a nutné. Kapacita školy v Orlí ulici (Adler Gasse)*“⁵³, *přestala vyhovovat, jak z hlediska kapacity, tak i hygieny. V každé třídě bylo přes 70 žáků a do budoucna se počítalo s dalším nárůstem dětí v této čtvrti.*“⁵⁴ První podnět nutnosti postavit v této čtvrti německou školu pochází od Rudolfa Nerradta, který bydlel v blízkosti nádraží a poprosil městskou radu, zda by tento problém nevyřešila. Svoji žádost směřoval především k zástupcům rady, kteří také v okolí nádraží bydleli. Zmínil, že „*V okolí bydlí 323 německých a 53 českých dětí.*“⁵⁵ Na zasedání městské rady dne 30. září 1908 návrh nutnosti výstavby školy schválil starosta Franz Bayer.⁵⁶ Absenci školy vyřešila radnice města pronajmutím prostor v novostavbě mistrů pekařů v Hanychovské ulici čp. 596/III ve druhém patře. Zde sídlila základní škola od roku 1909 do roku 1916.⁵⁷ Pro výstavu nové školní budovy byly vybrány dvě lokality. První se nacházela na křížení ulic Americká a Na Bojišti, ohraničená dále ulicemi Krkonošská a Zlínská. Druhá byla ohraničená dnešními ulicemi Volgogradská, Na Bojišti, Hanychovská a Husitská.⁵⁸ Rozhodli se vybrat první variantu pravděpodobně kvůli volnému místu pro pozdější rozšíření školy. Na plánu jsou zakresleny obě varianty, ovšem osově převrácené.

⁵² Dnes na tomto místě v Hanychovské ulici 401 sídlí restaurace Velký Liberec.

⁵³ Škola postavená v letech 1872-73 (čp. 140/7 – III.)

⁵⁴ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Německá obecná škola na Jeřábu*, inv.č. 481, sign. 195, karton 329.

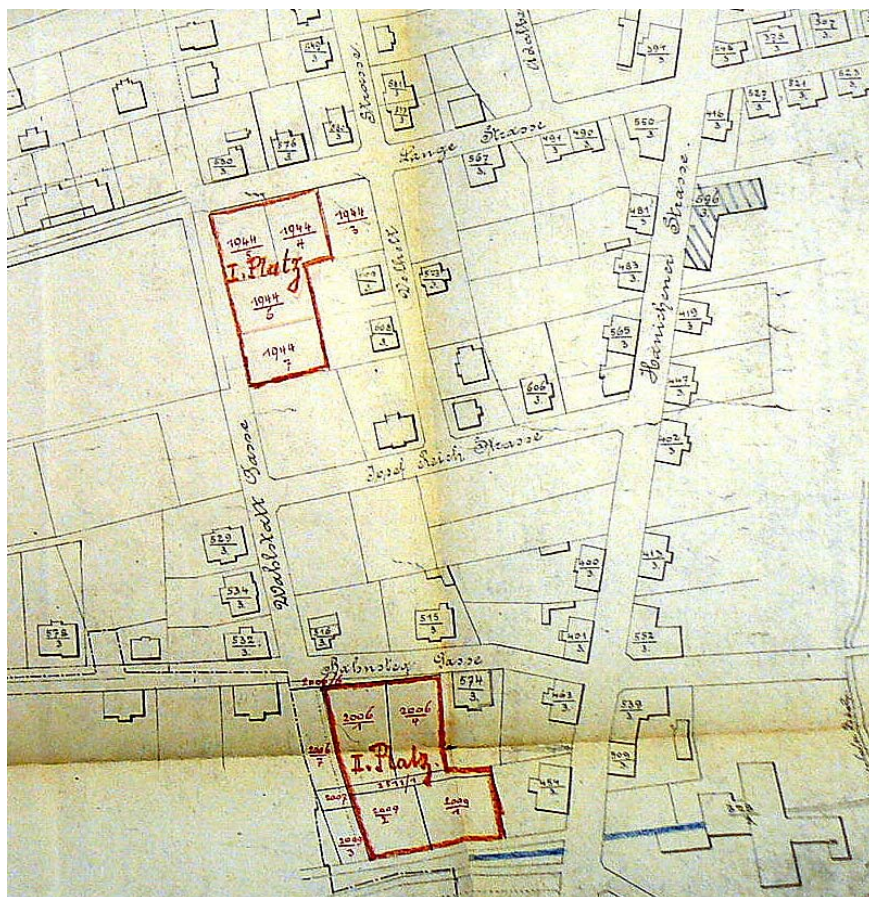
⁵⁵ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Německá obecná škola na Jeřábu*, inv.č. 481, sign. 195, karton 329.

⁵⁶ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: *Kronika města Liberce*, díl I., 1599-1925, s. 457.

⁵⁷ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Německá obecná škola na Jeřábu*, inv.č. 481, sign. 195, karton 329.

⁵⁸ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Schule am Kranich, Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

Plán s vybranými lokalitami

Nakonec byl vybrán sousedící pozemek první varianty, z důvodu své středové lokalizace, nulového pronájmu pozemku a také kvůli své velikosti.⁵⁹ Městská rada se rozhodla postavit školní budovu bez tělocvičny.⁶⁰ Vzhledem k její absenci se z počátku tělocvik na základní škole na Jeřábu nevyučoval.⁶¹ Přesto situace byla vyřešena provizorně alespoň hřištěm. V minulosti na místě školy měly být postaveny kasárny, ale další informace ohledně této skutečnosti dokumentace neobsahuje.⁶²

Původně město vybíralo ze dvou variant. V první chtěli postavit budovu do tvaru velkého písmene L. K východnímu křídlu podél ulice Na Bojišti pomyslně vyznačili do budoucna přístavbu tělocvičny. Za školou na jižní straně se měl nacházet prostor určený k výuce tělocviku venku (v teplých měsících), který byl ohraničen zahradou s ovocem,

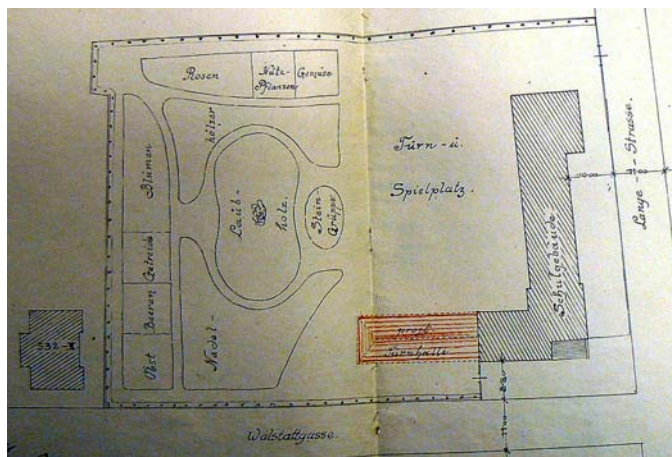
⁵⁹ Pozemek patřil městu Liberec.

⁶⁰ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Schule am Kranich, Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

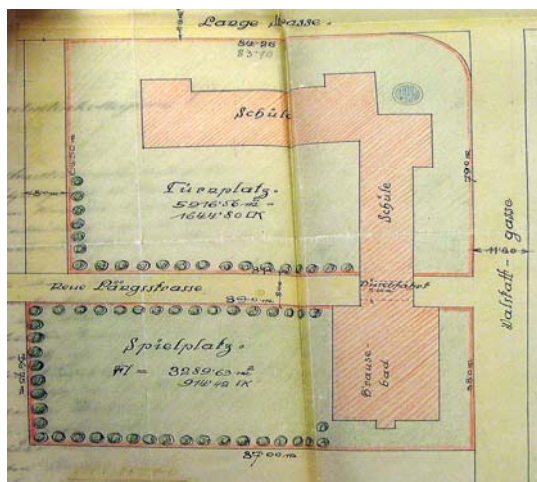
⁶¹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Schule am Kranich, Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁶² SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 735.

První varianta výstavby

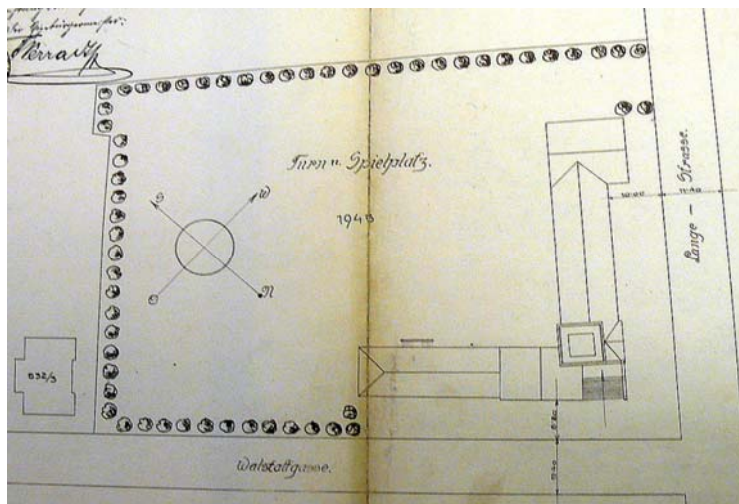
Druhá varianta výstavby

⁶⁴ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Schule am Kranich, Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

Třetí návrh z 16. října 1914 nemá vyznačeno křídlo s tělocvičnou. Podél ulice Na Bojišti je východní část školní budovy prodloužená. Na jižní straně se nachází celistvá plocha hřiště, která je ohraničena stromy.⁶⁵

Třetí varianta výstavby⁶⁶

3.2.2. Dnešní realizovaná školní budova

Pro stavbu školy byla vybrána volná parcela patřící městu Liberec. Tvar písmene L zůstal, ale prodloužení podél ulice Na Bojišti nebylo vystaveno z důvodu nedostatku financí. Budova školy Na Bojišti (651/III) vznikla v letech 1914–16 podle návrhu architekta Josefa Schuha, kterou realizovala liberecká rodinná firma Gustav a Ferdinand Miksch spolu s Robertem Ernstem Peukerem.⁶⁷ Z informací obsažených v dokumentaci k výstavbě školy se dozvídáme, že sklářské práce zajistil Filipp Pohl, zabezpečení pak Wenzel Reinelt a nové schody vytvořil architekt Jacob Fiedler.⁶⁸ Celou stavbu plně zásobovala pitná voda. Podle plánu školy se v přízemí nacházela školka.⁶⁹ Sklep sloužil jako sklad uhlí, kterým se topilo ve všech třídách. Pro výuku chlapců bylo k dispozici první patro, dívčímu vyučování pak sloužilo patro druhé. V budově školy se také nacházely dvě učebny na ruční práce.⁷⁰ Na věž

⁶⁵ Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁶⁶ Všechny tři plány uloženy v Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁶⁷ SOKA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: Kronika města Liberce, díl I., 1599-1925, s. 457.

⁶⁸ Mezi zápisy ze zasedání městské rady v Liberci je také k nahlédnutí korespondence mezi školou a firmami, které se podílely na výstavbě a v dopisech děkují za zakázku. V jednom z nich ze dne 21. května 1915 uvádějí omluvu za pozastavené práce, přesněji montáži topení, s odůvodněním, že firma se nyní potýká s nedostatkem zaměstnanců. Většina mužů musela nastoupit do armády, kvůli probíhající první světové válce.

⁶⁹ SOA Litoměřice, pobočka SOKA Liberec: Sběrka map a plánů: *Škola na Jeřábu*, karton 17/b, sign. L/5a.

⁷⁰ V libereckém archivu není k dispozici zpracovaný fond školní kroniky. Poskytuje pouze karton, obsahující vyplněné dokumenty, nazývané školní kroniky (spíše se jedná o přehledy, doplněné o tabulky), ve kterém se

pod ochoz byly umístěny nové hodiny s kulatým ciferníkem o rozměrech 1,50 x 1,50 metru, který připevnili zpočátku na zkoušku. V původním plánu se objevovaly i hodiny hranaté, které měly být umístěny nad ochoz věže.⁷¹ Na školu vybrali první kulatou verzi. Krátce po instalaci popraskala omítka okolo ciferníku v důsledku vnějších vlivů. Velká hodinová ručička byla umístěna daleko od hodin a zachycovala snůh. Velkou váhu nemohla omítka udržet. Díky této situaci se kontrolovaly i další hodiny v Liberci, například na radnici, jatkách, reálné škole a gymnáziu.⁷² Město pro výstavbu školy hledalo co nejnižší nabídky. Nedostatek financí se snažili vyřešit zadáním zakázky nové stavební firmě, ale přesto byl rozpočet překročen o 230 000 korun. Proto byl nakonec odsouhlasen projekt bez tělocvičny. Radnice města potvrdila pro stavbu školy číslo popisné 651/III.⁷³ Výuku zde započalo České státní reformní gymnázium v roce 1919, které zde působilo pouze rok.⁷⁴ Do postavení lázní neměla škola k dispozici tělocvičnu.⁷⁵

Jedná se o secesní stavbu, která je ovlivněna modernou.⁷⁶ Budova je třípodlažní, s jednoduchou fasádou, která je rozdělena římsou. Na první pohled stavba zaujme především svojí netradiční věží, která odkazuje svým kubusovitým zakončením střechy s ochozem na barokní pojetí. Na ní jsou umístěné velké hodiny.⁷⁷ Vedle hlavní věže je umístěna ještě jedna menší secesní.⁷⁸ Křídla stavby jsou zakončená trojúhelníkovými štíty a horizontálně členěná po celé délce bosáží pouze na hranách. Vstup je kryt arkádovou předsíní s půlkruhovým zakončením.⁷⁹ Školní budova se stala dominantou čtvrti Jeřáb a nahrazovala chybějící kostel v této lokalitě.⁸⁰

mimo jiných škol objevuje i škola na Jeřábu. Popisuje přesný počet žáků podle pohlaví, učitelů a celkového vybavení školy od školního roku 1931/32 až do školního roku 1937/38. Žáci zde mohli studovat ve třech pokračovacích ročnících. Od roku 1931 až do roku 1933 se objevuje v zápisech i čtvrtý pokračovací ročník, který nejspíše zrušili pro nedostatek žáků. Pro zajímavost byl jeden z vyučujících československy mluvící učitel až do roku 1934.

⁷¹ Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁷² Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁷³ Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁷⁴ KARPAŠ Roman, pozn. 3, s. 321.

⁷⁵ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 735.

⁷⁶ Moderní prvky jsou na první pohled vidět především na hladké fasádě budovy, která není nikterak zdobná.

⁷⁷ KARPAŠ Roman, pozn. 3, s. 321.

⁷⁸ Z pohledu z ulice Americká je umístěna na levé straně.

⁷⁹ RANDÁČEK Jan, pozn. 28, s. 24.

⁸⁰ ZEMAN Jaroslav, pozn. 7, s. 67.

3.3. Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu

V letech 1929–31 bylo k původní budově přistavěno boční křídlo podle návrhu libereckého architekta Maxe Kühna. Výstavbu nařídilo Ministerstvo školství a národní osvěty a ochotně přispělo částkou 380 000 korun z rozpočtu za rok 1929 v případě, že město zařídí dobrou dopravní obsluhu a zaručí se, že stavba bude sloužit jen pokračovacím živnostenským školám. První polovinu vyplatili po zahájení stavby a druhou po otevření, aby se ministerstvo ujistilo, že byly splněny jejich požadavky. „*Většina pokračovacích škol neměla vlastní budovu a učebny měly rozmístěny po jiných školách. Tato skutečnost narušovala průběh výuky, hygienu a vyučování fungovalo až do pozdních večerních hodin.*“⁸¹ Na rozšíření školy vypsal městská rada všeobecnou soutěž, která zahrnovala i návrh výstavby samostatné budovy s tělocvičnou a lázněmi, která se musela nacházet v bezprostřední blízkosti školy. Vzhledem k rostoucímu průmyslu v Liberci bylo nutné zaučit nové lidi v oboru. Stavba byla započata 20. prosince 1929.⁸²

Přístavba nikterak nenarušila vzhled již postavené části a volně na ni navazovala. Profilovaná římsa pokračuje ve stejné výšce po celém křídle, ale uprostřed koncové části budovy je vertikálně přerušena řadou oken. Výška dostavby je stejná jako zbytek školy. Dostavba je opět třípodlažní. Do budoucna se počítalo i s dalším rozšířením východního křídla v případě potřeby. Současný stav podkrovní s vestavbou pochází z doby po roce 1945.

Důležité bylo také postavení dílen, které nemohly být umístěny přímo do budovy školy, neboť existovaly obavy z narušení chodu výuky vedlejší základní školy hlukem. Plánování této malé budovy se neobešlo bez problémů. Sousedící parcely patřily Anně Drahonovské (529/III) a Ferdinandovi Leukertovi. Anna Drahonovská neměla proti výstavbě dílen žádné námítky, ale Ferdinand Leukert se obával znehodnocení své parcely a stanovil si přesná pravidla vzdálenosti dílen od pozemku. Ke stavbě měla přiléhat také školka. Kvůli její velikosti a orientaci se vedly spory. Zástupce města Theisinger podal námítku k plánované velikosti. Zdálo se mu, že pro 35 dětí není prostor dostačující. Proto se uvažovalo o jejím zrušení, protože na zvětšení budovy nebyl prostor ani peníze. Navrhnul tedy otočení budovy o 90°, čímž byl získán prostor pro budoucí školku. Tímto řešením se neporušily podmínky

⁸¹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Gewerblichen und Fachlichen Fortbildungsschulen in Reichenberg – Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu*, inv.č. 1634, sign. 120, karton 725.

⁸² SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Gewerblichen und Fachlichen Fortbildungsschulen in Reichenberg – Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu*, inv.č. 1634, sign. 120, karton 726.

majitelů sousedících pozemků, dopravní obslužnosti ani finanční. I přes vyřešení situace se městská rada rozhodla schválit pouze výstavbu dílen (čp. 772/III) bez školky.⁸³

Stavba je orientována vstupem ke škole Na Bojišti a nachází se vedle tělocvičny s lázněmi. Budova se skládala ze dvou dílen velkých 9,5 x 6,5 m, předsíně, která sloužila zároveň jako šatna, z umývárny s toaletami, skladu na uhlí a zázemím pro mistra. Dnes je využívána jako autoservis.

3.4. Budova zemědělské učňovské školy

Tato škola se nachází v Beskydské ulici čp. 775/ III. Pro výstavbu byl vybrán pozemek číslo 1969/3, který sousedil s parcelou, na které byla později postavena tělocvična s lázněmi, a pozemkem 1968/3. Žádost podalo Kuratorium pro pokračovací zemědělské školy v Liberci a projednávala ji městská rada 14. 5. 1926. Zpočátku s návrhem nesouhlasila, protože na pozemku⁸⁴ chtěla postavit dětské hřiště, které bylo v té době důležitější. Proto určila podmínky, které musely být dodrženy, aby stavbu povolila. Jednalo se především o rozměry stavby, vnitřní rozložení jednotlivých pokojů a schodiště. Další podmínkou bylo uzavření prostoru vzniklého mezi školou Na Bojišti, Živnostenskou pokračovací školou a obytnými bloky.⁸⁵ V novostavbě musely být také umístěny byty. Na uzavřeném prostoru se počítalo s novým umístěním dětského hřiště. Architektem novostavby se stal Ernst Müller z Liberce a stavbu provedla firma Roberta Ernsta Peukera. Dne 5. května 1927 městská rada povolila výstavbu nové školní budovy.

V přízemí se nacházely dvě učebny a tři kabinety k uložení pomůcek, kancelář pro ředitele a školníkův byt, který se skládal z pokoje, toalety a kuchyně. Do poschodí byly umístěny dvě učebny, komoru pro čistící pomůcky a dva byty. Jednalo se o dvoupokojové byty s předsíní, verandou, prádelnou, kuchyní a koupelnou s WC. V suterénu se nacházely skříňky pro studenty, WC, dvě učebny, sklad uhlí a dřeva, prádelna a čtyři sklepy patřící k bytům.⁸⁶ Stavba byla dokončena 28. července 1932.

Jedná se o dvoupodlažní budovu s podkrovím, která je rozdělena na severní straně horizontálně dvěma řadami oken. Uprostřed je umístěn krytý vchod se schodištěm, který je

⁸³ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 736.

⁸⁴ Pozemek 1969/3 patřil městu Liberec.

⁸⁵ Vzdálenost od bloku A byla stanovena na 4 metry.

⁸⁶ Vše čerpáno ze Stavebního archivu města Liberec: Dům číslo popisné 775/3 v Beskydské ulici.

nesen po stranách čtyřmi hladkými pilíři. Střechu zakončuje klasicistní štít, pod kterým se nachází řada oken a pod ní se táhne horizontální římsa. Celá budova byla oplocena z části kamennými sloupky a částečně plotem. Jižní stranu horizontálně rozdělují tři řady oken. Uprostřed do popředí vystupuje rizalit, který přerušuje hlavní římsu. Doplnuje jej pás tří velkých oken, který zakončuje střecha do tvaru trojúhelníku. Postranní vertikální pásy jsou nahoře přerušeny oknem.

4. Výstavba budovy tělocvičny s lázněmi

První informace o nutnosti postavit lázně se objevují už v přípravách výstavby základní školy na Jeřábu. Z tohoto důvodu byla vybrána i větší plocha pro plánovanou výstavbu. Na základě těchto faktů můžeme říci, že snahy postavit lázně jsou patrné od roku 1908.⁸⁷ Otázka ohledně tělocvičny se stala naléhavou. Řešila se prakticky na každém zasedání městské rady. Zároveň byl v této lokalitě problém, že školáci z okolí, kteří měli výuku tělocviku, museli docházet až do tělocvičny školy na Keilově vrchu.⁸⁸ Tělocvična měla od počátku stanovenou velikost 16 x 9 m, kterou při pozdější realizaci lázní dodrželi.⁸⁹ O její postavení se snažili v roce 1920, 1921 a 1922 bez výsledku. V roce 1925 na žádost místostarosty Lorenze byly přípravy k postavení tělocvičny předány příslušnému stavebnímu oddělení. I přes snahu městského rady Köhlera, který bydlel ve čtvrti Jeřáb, vždy realizaci zrušili z důvodu nedostatku financí. Teprve v roce 1929 rozhodl místostarosta Ernst Peuker o vypsání všeobecné soutěže⁹⁰ na rozšíření Živnostenské pokračovací školy na Jeřábu. Již zmíněný rada Köhler prosadil, že součástí návrhu bude i realizace samostatné budovy tělocvičny.⁹¹ Zároveň se v zápise ze zasedání městské rady v Liberci ze dne 20. října 1927 objevuje poznámka, že „*V okolí není možnost levného koupání a z tohoto důvodu by chtěli postavit městské lázně, které by pozvedly město vzhůru.*“ Přání postavit ve čtvrti Jeřáb lázně přišlo ze strany obyvatel, ale počítalo se s jejím vystavěním už při plánování školy Na Jeřábu (1908). V původních plánech nebyly lázně s tělocvičnou spojeny v jedné budově, nýbrž měla mít každá svoji. Ve 30. letech nebyla do domů a bytů obvykle zavedená teplá voda. Z tohoto důvodu se pro obyvatele stavěly městské lázně, kde se mohli za drobný poplatek osprchovat nebo vykoupat. Naskytla se tedy možnost, jak spojit lázně a tělocvičnu dohromady. Nová výstavba se musela nacházet v bezprostřední blízkosti školy jako její součást. Pro lázně s tělocvičnou byl vybrán pozemek číslo 1969/1.⁹² V novinovém článku *Reichenberger*

⁸⁷ Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁸⁸ Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.

⁸⁹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 735.

⁹⁰ Vyhrál návrh od Maxe Kühna

⁹¹ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 735.

⁹² SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 737.

Tagesbote byl vypsán konkurz na stavební, řemeslné a umělecké práce pro firmy, které hledaly zakázku.⁹³

Původně bylo v plánu postavit tělocvičnu s krytou plovárnou, parní komorou a studeným bazénem. Část pro ženy se skládala z dvanácti sprch a osmi van, pro muže z dvaceti sprch a šesti van. Každé příslušela kabina k převlečení a odkládání oblečení. Podkroví sloužilo k ubytování domovníka. Mělo dva pokoje, předsíň, kuchyň a WC. K bytu patřil i sklep, ve kterém se nacházela sušárna, žehlárna a sklad na uhlí.⁹⁴

4.1. Další návrhy všeobecné soutěže na Jeřábu

Na rozšíření budovy školy a návrhu na samostatnou tělocvičnu s městskými lázněmi byla vypsána všeobecná soutěž. Mohl se zúčastnit každý liberecký architekt nebo stavbyvedoucí, který zde působil delší dobu. Po velmi dlouhé době byla vypsána soutěž, která hledala spolupráci mezi městem a soukromými architekty. Termín pro odevzdání prací byl určen na 31. října 1929 v 17 hodin na radnici.⁹⁵ Lázně spolu s tělocvičnou musel návrh spojit v jedné budově. Práce označoval nadpis „Návrhy pro čtvrť Jeřáb“. Za první místo autor získal 8 000 korun, za druhé 5 000 korun a za třetí 2 000 korun. Nedostatkem se později ukázaly její podmínky, na které si stěžoval v dopise umělecký spolek *Metznerbund*. Návrhy musely obsahovat náčrty, průřezy a půdorysy, které architekti odevzdávali do 10 dní od vyhlášení soutěže.⁹⁶ Vyhodnocení jednotlivých návrhů se konalo 9. listopadu 1929, při kterém zasedalo šest porotců, městský rada Ernst Peuker a Eduard Rohn, Schwedeler-Mayer, ředitel školy Ludwig Schmidt a architekti z Prahy Karl Kühn s Theodorem Bachem.⁹⁷ Porotci z Prahy nejdříve podrobně shlédli místa, určená pro výstavbu. Návrhy se hodnotily především po jejich technické a stavební stránce. Celkem bylo do soutěže přihlášeno 15 návrhů. Mezi první vyloučené projekty patřily *Annelies* (číslo 2), *Städtebau* (č. 6 - Městská stavba),

⁹³ *Ausschreibung*: Reichenberger Tagesbote, 19. 4. 1932, roč. 110, č. 4., s. 4.

⁹⁴ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 737.

⁹⁵ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Gewerblichen und Fachlichen Fortbildungsschulen in Reichenberg – Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu*, inv.č. 1634, sign. 120, karton 725.

⁹⁶ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Gewerblichen und Fachlichen Fortbildungsschulen in Reichenberg – Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu*, inv.č. 1634, sign. 120, karton 725.

⁹⁷ SOKA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Gewerblichen und Fachlichen Fortbildungsschulen in Reichenberg – Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu*, inv.č. 1634, sign. 120, karton 725.

Großstadt (č. 7 - Velké město), *Einheit* (č. 10 - Sjednocení) a *1929* (č.11). Velkými nedostatky porota shledala finanční stránku, dispozici tříd a jejich umístění na severní straně. Do dalšího kola postoupilo 10 projektů, z nichž bylo dalších pět vyloučeno. Jednalo se o návrhy *Zusammenfassung* (č.3 – Soubor), *Schuleck* (č.8 – Školní kout), *Angepasst* (č.9 – Uzpůsobený), *Zur Vollendung* (č.13. – Dokonalost) a *Sachlich* (č. 14 – Věcný).⁹⁸ Třetí místo a odměnu 2000 korun získal návrh libereckého architekta Rudolfa Kupky s názvem *Anbau* (Přístavba). Porota kladně hodnotila úsporné rozšíření podél ulice Na Bojišti, tělocvičnu umístěnou na JV straně a plánované venkovní hřiště. Naopak zápornou stránkou bylo řešení sprch. Druhé místo bylo uděleno návrhu „*Kranich*“ (Jeřáb) a architektům Fridrichu Nickovi a Erichu Panitschkovi z Liberce. Nedostatkem se ukázala podle poroty nevhodná orientace učeben na jižní stranu. Lázně s tělocvičnou umístili podél ulice Lange Strasse (Americká). První místo vyhrál návrh „888“ architekta Maxe Kühna. Porota ocenila vhodné umístění tělocvičny s lázněmi, rozšíření školy propojovala průchozí chodba se základní školou. Nevýhodné bylo velmi široké schodiště vedoucí ke vchodu do školy.

Vzhledem k anonymitě jednotlivých návrhů známe jména architektů jen u vítězných plánů. Jejich návrhy se nedochovaly.

4.2. Realizovaná budova lázní

Budova plnila účel nejenom lázeňský a tělovýchovný, ale i kulturní. Z tohoto důvodu zprostředkovali v části tělocvičny pódium, které mělo sloužit pro činnosti divadelní, koncertní a přednáškovou. V blízkosti pódia se vyskytovaly i šatny, které sloužily k odkládání oblečení hostů.⁹⁹ Uprostřed byla umístěna tělocvična s pódium a okolo ní se nacházely oddělené místnosti s osmi vanami, WC a jednou zvláštní místností s přibližně 14 sprchami.¹⁰⁰ Za vstupem do budovy bylo umístěno schodiště, které vedlo do předsíně. Za dveřmi se nacházely velké šatny. Postavená tělocvična je vysoká 16 metrů a dlouhá 9 metrů. Vytápěna byla jak tělocvična, tak samotné lázně.¹⁰¹

⁹⁸ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Gewerblichen und Fachlichen Fortbildungsschulen in Reichenberg – Živnostenská pokračovací škola na Jeřábu*, inv.č. 1634, sign. 120, karton 725.

⁹⁹ *Turnhalle mit Bad im Stadtteile „Kranich“*: Reichenberger zeitung 1. 1. 1933, roč. 74, č.1, s. 5.

¹⁰⁰ SOkA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Tělocvična a lázně na jeřábu*, karton 17/a, sign. K/3e.

¹⁰¹ SOkA Liberec: fond Sběrka map a plánů: *Tělocvična a lázně na jeřábu*, karton 17/a, sign. K/3e.

Jedná se o přízemní rozlehlou budovu s loubím, které je neseno hladkými sloupy. Skládá se z několika na sobě postavených kvádrů. Celá budova je podsklepená. Objekt byl slavnostně otevřen 1. července 1934 v 10 hodin.¹⁰²

4.3. Ceník a řád lázní

Podle lázeňského řádu mohla lázně navštěvovat široká veřejnost. Otevírací doba se pohybovala od čtvrtka do neděle, přičemž ve čtvrtek bylo otevřeno odpoledne, v neděli dopoledne, sobotu a pátek pak celý den¹⁰³ Dospělý měl dovoleno vzít si s sebou do vany jedno dítě za poplatek 1 Kč. Koupat se mohly i dvě děti stejného pohlaví v jedné vaně za cenu 4 Kč. K dispozici bylo i vypůjčení ručníku nebo koupacího šátku. Sprchová koupel bez prádla stála 2 Kč a vanová koupel pak 4 Kč. Koupací doba i s oblékáním byla u vanových lázní stanovena na dobu 30 minut a u sprchových lázní na 20 minut. Návštěvníci měli možnost zakoupení přípravku do koupele, ale žádný jiný nesměli používat. Teplota koupele nepřesahovala 37°C. Později po roce 1945 v souvislosti s novou měnou cenu jednotlivých služeb zdražili. Vanová lázeň nově stála 40 Kč a sprchová lázeň 20 Kč.¹⁰⁴ Vše ostatní zůstalo stejné.

¹⁰² Program obsahoval sborovou píseň, uvítání, odevzdání klíčů, oslovení starosty, kladení závěrného kamene s uložením pamětní listiny, přehlídkovou obchůzku, slavnostní proslov a závěrečnou sborovou píseň spolkem Männergesangverein Na Jeřábu: dostupné z SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 736.

¹⁰³ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 737.

¹⁰⁴ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 737.

5. Bytová výstavba

Domů vilového typu se nachází ve vymezeném prostoru celkem devět a vznikly v rozmezí let 1898–1922. Obytné vily sjednocují secesní prvky. Dům čp. 601/III je jediným naprosto odlišným domem a to především z hlediska půdorysu a svým zdobným zpracováním. Na stavbách můžeme vypožorovat cílenou snahu o jednotnou výšku. Na domech čp. 534/III, 532/III, 578/III a 529/III se objevují dřevěné prvky.

Dva obytné bloky jsou tvořeny celkem dvanácti domy.¹⁰⁵ Blok A byl postaven v rozmezí let 1920–1925 společně se třemi domy čp. 706/III, 707/III a 708/III bloku C, které se nachází podél ulice Americká. Dostavba bloku C byla dokončena podél ulice Jugoslávská v roce 1926. Na domě čp. 430/III bloku A je umístěna socha svatého Floriána, patrona chránícího budovu proti požárům.

5.1. čp. 529/ III, ul. Na Bojišti

Pozemek (2003/1) patřil Anně Drahonovské, která si nechala podle návrhu z roku 1898 architekta Wolframa Lehnerta postavit vilu. Budova je přízemní s půdními prostory. Přízemí tvoří 4 jednopokojové byty s kuchyní, stejné jako v podkroví. V roce 1948 hrozilo domu zbourání. Tehdejší ředitel školy Na Bojišti si stěžoval na její nevyhovující stav a chtěl prostory využít k rozšíření dílen.¹⁰⁶ Žádost byla zamítnuta.

Z pohledu z ulice Na Bojišti je stavba rozdělena na přízemí a podkroví. Po stranách zdobí stěnu vertikální pruh bosáže, která ohraničuje střední část. Uprostřed dělí stavbu římsa, nad kterou jsou umístěna čtyři okna. Zakončení střechy má tvar trojúhelníkového štítu. Schodiště je přistavěno z pravé strany a osvětleno čtyřmi malými okny.¹⁰⁷

5.2. čp. 534/III, ul. Na Bojišti

Budovu projektoval architekt Adolf Hofman pro Wilhelma Scholzeho. V roce 1898 městská rada udělila majiteli stavební povolení. Dům rozdělovaly sklepní prostory, přízemí, patro, podkroví a jednotlivé části spojovalo schodiště. Přízemí se skládalo ze dvou jednopokojových bytů s kuchyní a dvoupokojového bytu, stejně jako v prvním patře. V roce

¹⁰⁵ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Městská obec Liberec – Stavby malobytovek na Jeřábu*, inv.č. 1089, sign. 480, karton 607.

¹⁰⁶ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 529/III.

¹⁰⁷ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 529/III.

1936 do prvního patra na severní straně podle návrhu architekta Franze Spenlinga nainstalovali koupelnu.¹⁰⁸

Západní a východní strana domu je členěna na přízemí, patro a půdní prostory. Přízemí zdobí pásová bosáž a dvě horizontální linie tří párů oken. Spodní okna jsou orámována a zdobena klenákem. Vrchní okna zdobí římsa, kterou uprostřed podpírají konzoly. První patro rozdělují čtyři pilastry na tři části. Střední část je zakončena nahoře trojúhelným štítem a malým obloukovým oknem, které je orámováno předsazeným dřevěným obloukem.¹⁰⁹

5.3. čp. 532/III, ul. Husitská

Dům si nechal postavit podle návrhu architekta Josefa Michlera účetní z Janova Dolu Wilhelm Scholze.¹¹⁰ Parcela (2003/4) patřila původně městu Liberec, které ho prodalo Karlu Ulrichovi a Karlu Bienertovi. Ti následně na pozemku postavili dům, který koupil Wilhelm Scholze. Budova se skládala ze sklepních prostor, přízemí a půdních prostor. Přízemí bylo rozděleno na halu, pokoj, dvoupokojový byt s kuchyní, a zde si také založil Scholze obchod s potravinami (1910).¹¹¹ V patře se nacházely opět dva dvoupokojové byty s kuchyní. Vstup do domu byl na severní straně a nalevo zahrada. Další vstup vedl do obchodu s potravinami z ulice Husitská. V roce 1939 podle návrhu architekta Josefa Zeppera z Liberce změnil prostory obchodu na pokoj, čímž vznikl v přízemí jeden dvoupokojový a třípokojový byt.¹¹²

Z ulice Husitská jsou po obou stranách linie zdobené vertikální bosáží a zakončené do tvaru trojúhelníkového štítu. Přibližně uprostřed linie dělí horizontální římsa, kterou přerušuje uprostřed dřevěná pavlač, která se dodnes nedochovala.¹¹³

¹⁰⁸ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 534/III.

¹⁰⁹ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 534/III.

¹¹⁰ Stavební povolení z roku 1898.

¹¹¹ Před zřízením obchodu se přízemí nejspíše dělilo na dva dvoupokojové byty.

¹¹² Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 532/III.

¹¹³ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 532/III.

5.4. čp. 623/III, ul. Husitská

Dům postavil architekt Adolf Bürger pro Ferdinanda Leukerta na parcele číslo 2003.¹¹⁴ Komise, která udělila stavební povolení, zpočátku s výstavbou nesouhlasila, protože zasahovala do ulice Husitská. Proto bylo nutné plány změnit. Stavbu dělily sklepní prostory, přízemí, první patro a podkroví. Sklepní prostory rozdělovala koupelna, prádelna, kůlna a jednotlivé sklepy. V přízemí se nacházely dva byty. Jeden dvoupokojový s kuchyní, předsíní a druhý z obytné kuchyně, ložnice a předsíně. Do domu byla zavedena voda až v roce 1925.¹¹⁵

Jedná se o budovu dělenou na sklepní prostory, zvýšené přízemí, patro a podkroví – mansardu. Jižní stranu domu¹¹⁶ uprostřed zdobí rizalit předsazený směrem do ulice Husitská zakončený pozdně secesním štítem se dvěma okny. Okna v prvním patře jsou sdružena po třech a kopírují dělení jižní strany rizalitem. Okna přízemí a patra jsou spojena velkým ozdobným parapetem.¹¹⁷

5.5. čp. 582/III, ul. Husitská

Dům byl postaven podle návrhu architekta Josefa Michlera pro Raula Appelta na volné parcele číslo 2004/3.¹¹⁸ Podle plánů je stavba rozdělena na sklepní prostory, přízemí, první patro a podkroví. Ve sklepních prostorách se nacházela prádelna se dvěma komorami, koupelna a dva sklepy. V přízemí a prvním patře byl jeden jednopokojový byt s kuchyní a jeden dvoupokojový byt s kuchyní. Podkroví dělily čtyři komory.¹¹⁹

Fasáda je v úrovni sklepních prostor zdobena bosáží. Horizontálně budovu dělí římsa na dvě části. Středový rizalit je mezi přízemím a prvním patrem zdoben výraznou suprafenestrou a okna ve štítu směrem do ulice byla lemována pilastry. Rekonstrukcí provedenou v posledních letech byla původní fasáda odstraněna.¹²⁰

¹¹⁴ Stavební povolení z roku 1909

¹¹⁵ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 623/III.

¹¹⁶ Pohled z ulice Husitská

¹¹⁷ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 623/III.

¹¹⁸ Stavební povolení z roku 1898.

¹¹⁹ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 582/III.

¹²⁰ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 582/III

5.6. čp. 584/III, ul. Husitská

Nemovitost Leedera Franze byla postavena architektem Gustavem Trampelem na volné parcele číslo 2004/6.¹²¹ Budova je rozdělena na sklepní prostory, přízemí, první patro a podkroví. Do sklepa byla umístěna prádelna. V roce 1932 nechal k větším bytům do sklepa nainstalovat špajz a do podkroví koupelnu o velikosti 1,4 x 2,9 metru. K jejímu osvětlení sloužilo malé okno, kterým se zároveň i větralo. Ohřev vody zajišťoval bojler s plynovým ohřevem.¹²²

Budovu dělí na jihovýchodní straně vertikálně tři řady oken. Uprostřed se nachází arkýř zakončený pozdně secesním štítem, na který z pravé strany navazuje v horní části římsa, zdobená zubořezem. Středová řada oken umístěná v arkýři je zakončena výraznou suprafenestrou.¹²³

5.7. čp. 578/III, ul. Husitská

Žádost k výstavbě domu nejprve komise zamítla z důvodu plánované silnice (Ulice Beskydská), do které původní plánování zasahovalo. Majitel pozemku 2004/2 Eduard Koschek musel proto jednat s majitelem vedlejších pozemků zahradníkem Josefem Simonem, o prodeji části jeho parcely. Nakonec se domluvili, že Josef Simon prodá 1 metr čtverečný Eduardu Koschekovi. Díky této dohodě bylo nakonec stavební povolení uděleno v roce 1906. Budovu postavili s oddělenými sklepními prostory, přízemím, patrem a podkrovím. Sklepní prostory dělil sklep a prádelna. Přízemí se skládalo z dvoupokojového a jednopokojového bytu, stejně jako první patro. V podkroví se nacházel jednopokojový byt s kuchyní, jednopokojový byt s kuchyní a komorou a samostatně pokoj a komora.¹²⁴

Dům dělí vertikálně tři řady oken. Pravá část vystupuje do popředí (rizalit) a je zakončena historizujícím štítem. Nad okny jsou v omítce zasazeny červené čtverce do tvaru trojúhelníků naznačujících suprafenestru a u některých dvě souběžné řady čtverců nad sebou.¹²⁵

¹²¹ Stavební povolení z roku 1908.

¹²² Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 584/III.

¹²³ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 584/III.

¹²⁴ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 578/III.

¹²⁵ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 578/III.

5.8. čp. 601/III, ul. Husitská

Dům byl postaven na volné parcele číslo 2004/1 opět pro Eduarda Koscheka v roce 1910. Z pokojů v přízemí udělal obchod, ale podmínkou udělení stavebního povolení bylo sehnat pro nedostatek bytů náhradní bydlení. V roce 1916 zdělila dům Adeline Koscheková.¹²⁶ Sklepní prostory dělily jednotlivé sklepy a koupelna s vanou. V prvním patře se nacházel dvoupokojový byt s předsíní, koupelnou, vlastním WC a jednopokojový byt s WC, kuchyní a komorou. Stejně členění mělo i přízemí a podkroví.¹²⁷

Jedná se o rohovou secesní budovu do tvaru písmene L. V pravém úhlu ji zakončuje secesní věž s oknem. Sklepní prostory osvětluje řada malých oken. Zvýšené přízemí zdobí pásová bosáž. Okna jsou spojena do pásů suprafenestrou zdobenou květinovými vzory.¹²⁸

5.9. čp. 654/III, ul. Husitská

Architekt Josef Michler postavil dům pro Alfreda Nöhriga na volné parcele číslo 2004/4.¹²⁹ V přízemí se nacházely dva byty (dva pokoje a kuchyň) s vlastním WC a obchod s balírnou. První patro sloužilo jako sklad, ze kterého vedly dřevěné schody do přízemního bytu. Sušárna byla umístěna ve sklepě. V roce 1935 dům koupila liberecká spořitelna, která nechala schodiště vedoucí z prvního patra do přízemí zmenšit, a tím vznikl prostor pro koupelnu.¹³⁰

Budovu rozděluje vertikálně dvě řady oken. Fasáda není nijak zdobená. Střechu zakončuje štít, který je doplněn oknem.¹³¹

5.2. Spolupráce státu a města

Podle zákona ze dne 23. 5. 1919/Sb. převzal stát zodpovědnost za bytovou výstavbu.¹³² Pod záštitou ministerstva sociálních věcí a ministerstva veřejných prací se

¹²⁶ Nejspíše manželka nebo dcera.

¹²⁷ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 601/III.

¹²⁸ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 601/III.

¹²⁹ Stavební povolení z roku 1920

¹³⁰ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 654/III.

¹³¹ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 654/III.

¹³² *Die Städtischen Wohnungsbauten: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1921*, Reichenberg 1920.

nabízela možnost zapojit se do částečně financovaného projektu výstavby malobytovek. Město Liberec a okolní obce trápila delší dobu velká bytová krize. Proto si nechalo od společenství architektů vypracovat návrh na novou bytovou výstavbu a prostřednictvím ministerstva veřejných prací žádalo o získání státní podpory.¹³³ Do projektu byla zahrnuta i výstavba malobytovek na Andreas Hofer Platz (Žižkově náměstí), která pohltila část rozpočtu. Pro novou plánovanou bytovou výstavbu na Jeřábu byly vybrány parcely v okolí jatek a školy na Jeřábu.¹³⁴ Městská rada se obávala, že nová zástavba naruší jednotný vzhled již postavených rodinných domů. Vybrala proto obytné domy, které tvořily obytné bloky. Parcely v okolí jatek ministerstvo veřejných prací zamítlo kvůli nerovnostem terénu. Pozemek vedle školy na Jeřábu se ministerstvu líbil pro jeho dobré umístění blízko tramvaje v Hanychovské ulici, továrny a jatek.¹³⁵ I přes příspěvek ministerstva sociální péče si muselo město vypůjčit u liberecké spořitelny zbytek peněz, a tím se zadlužilo na (přibližně) dalších 10 let. Na následujícím plánu jsou tři bloky obytných domů, blok A, blok B a blok C. První blok A se skládá z 6 domů tvořících písmeno T, přičemž kratší část je umístěna podél ulice Americká měla být spojena se školou Na Bojišti. Blok B zasahuje do místa dnešních lázní s tělocvičnou a tvoří jej 6 domů. Poslední blok C měl tvar písmene L a lomení se nacházelo na rohu křížení ulic Jugoslávská a Americká.

Původní plánování zástavby bytových bloků¹³⁶

¹³³ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Městská obec Liberec – Stavby malobytovek na Jeřábu*, inv.č. 1089, sign. 480, karton 607.

¹³⁴ *Die Städtischen Wohnungsbauten: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1921*, Reichenberg 1920.

¹³⁵ Továrna není blíže specifikována, mohlo se jednat o textilku na Hanychovské ulici, dnešní MiniTEX.

¹³⁶ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Městská obec Liberec – Stavby malobytovek na Jeřábu*, inv.č. 1089, sign. 480, karton 607.

Obytný blok B nebyl postaven kvůli nedostatku financí.¹³⁷ Město schválilo výstavbu bloku A a částečnou výstavbu bloku C pouze o třech domech podél ulice Americká. První zástavba začala v roce 1920 pod vedením architekta Karla Kerla, kterého vybralo město. Vznikly dva bloky obytných domů. Nejbližší ke škole na Jeřábu blok A skládající se z 5 domů (čp. 326/III, 430/III, 439/III, 542/III, 659/III). Šestý dům č.p. 666/III byl postaven v roce 1924, jako alespoň malá náhrada chybějícího bloku B.

Z bloku C byly nejprve postaveny tři domy čp. 706/III, 707/III a 708/III. Poslední dům 708/III vzhledem k nedostatku financí dostavěli pouze do poloviny. Proto město žádalo o další dotace, které jim Ministerstvo sociální péče odsouhlasilo. Na zasedání městské rady (dne 27. září 1923) rozhodli o okamžité dostavbě bloku C a rozšíření (1925) o další tři domy čp. 840/III, 720/III a 721/III podél ulice Fousek Strasse (Jugoslávská).

Výstavba byla dokončena firmou Wallerstein z Liberce dne 12. června 1926. Mezi bloky umístilo město dětské hřiště na parcele číslo 1946/18.¹³⁸ Vystavěné domy byly tří až čtyřpodlažní, především z hlediska urbanistického a ekonomického. Samozřejmou součástí se staly oddychové plochy, a dostatek zeleně. Tyto aspekty přispěly k příjemnému prostředí sídliště na Jeřábu.¹³⁹

5.2.1. Vybavení bytů

Zástavba obytných domů přiléhala ke škole na Jeřábu. Mezi školou a obytným domem je průchod z ulice Na Bojišti na dvůr školy. Postaveno bylo celkem v první fázi 12 domů, všechny cihlové, které se skládaly z 24 jednopokojových bytů, 45 dvoupokojových a 18 třípokojových.¹⁴⁰ Každý byt měl vlastní kuchyň, ve které byla umístěna kachlová kamna, osvětlenou předsíň, komoru na potraviny a splachovací WC. Třípokojové byty měly navíc pokoj pro služebnictvo a vlastní sprchu. Každý byt měl přidělen sklep na dřevo s prázdnými policemi, místnost pro skladování potravin a kousek půdního prostoru. Do budoucna se počítalo i se zavedením elektrického vedení, plynu a vodovodního potrubí. Skupina bytů měla vždy společnou sušárnu a prádelnu.

¹³⁷ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Městská obec Liberec – Stavby malobytovek na Jeřábu*, inv.č. 1089, sign. 480, karton 607.

¹³⁸ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Bytovky na Jeřábu, rozšíření bloku C*, inv.č. 1345, sign. 210, karton 670.

¹³⁹ RANDÁČEK Jan, pozn. 28, s. 65.

¹⁴⁰ *Die Städtischen Wohnungsbauten: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1921*, Reichenberg 1920.

6. Závěr

Tato bakalářská práce se zabývá historií a koncepcí výstavby v oblasti Na Jeřábu. Časově je vymezena rokem 1843, kdy je na plánu města zaznačena místní část Kranich – Jeřáb, prozatím bez výstavby, jednalo se pouze o louky a pole. Poslední předválečný plán pochází z roku 1935. Práce je tedy vymezena lety 1843–1935. Na základě těchto plánů doplněných stavebními plány a archivními materiály bylo možné zrekonstruovat výstavbu části čtvrti Jeřáb, ohraničené ulicemi Jugoslávská, Husitská, Na Bojišti a Americká, které zahrnují výstavbu školy na Jeřábu, tělocvičny s lázněmi a přilehlou bytovou výstavbu. Jedná se o stavby, které tvoří střed a dominantu této místní liberecké části a zároveň kompaktní urbanistický celek. Práce zahrnuje také stručný popis výstavby obytných domů podél ulice Husitská. Pro lepší orientaci v textu byly připojeny výřezy plánů v rozmezí let 1843–1935 a jeden aktuální.

Práce popsala historický vývoj vymezeného území. Jedná se o základní výzkum, který se soustředil na shromáždění dostupných informací uložených především v archivech a dobovém denním tisku. Přináší přehled výstavby školy Na Bojišti s jejím rozšířením, blízké bytové výstavby, Zemědělské školy a tělocvičny s lázněmi. Je patrné, že především v první třetině 20. století byla zástavbě ve vymezené oblasti Na Jeřábu věnována velká pozornost i přes patrnou jednoduchost staveb, která nedosahovala zdaleka kvalit například staveb tzv. zahradního města v oblasti Lidových sadů. Jednalo se o stavby jednoduchého nájemního bydlení, které díky své kompaktnosti dosáhlo veliké estetické úrovně. Škola přitom vytvořila nejen pomyslný střed nově vznikající zástavby, ale díky svému umístění i jakýsi vizuální protipól k liberecké radnici.

Možností dalšího bádání bude zpracování informací týkajících se nájemního bydlení v širší oblasti třetí liberecké části Jeřáb zahrnující výstavbu směrem na západ (tedy mezi již neexistující areál městských jatek a pro tuto práci vymezeným územím. Jedná se o domy postavené pod vedením Ernsta Schäfera, kterými navázal na stavbu malobytovek Karla Kerla.). Další možností je rozšíření směrem na jih k ulici Hanychovská. Po dokončení tohoto základního výzkumu se bude nabízet srovnání s výstavbou v okolí Žižkova náměstí, která probíhala ve stejné době, případně jiných dobových celků.

7. Seznam pramenů a literatury

7.1. Prameny

1. SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: *Kronika města Liberce*, díl II., 1858-1938 , s. 973.
2. SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: *Kronika města Liberce*, díl III., 1683.
3. SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Německá obecná škola na Jeřábu*, inv.č. 481, sign. 195, karton 329.
4. Státní okresní archiv Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec, *Schule am Kranich Erbauung – Stavba obecné školy na Jeřábu*, inv.č. 727, sign. 200, karton 459.
5. SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Městská obec Liberec – Stavby malobytovek na Jeřábu*, inv.č. 1089, sign. 480, karton 607.
6. SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Bytovky na Jeřábu, rozšíření bloku C*, inv.č. 1345, sign. 210, karton 670.
7. SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 735 – 737.
8. SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Lázně na Jeřábu provozní řád, poplatky 1941-44*, inv.č. 2980, sign. 228, karton 868.
9. SOkA Liberec: *Evidence obyvatel města Liberce 1900-1938*.
10. SOkA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Situační plán města Liberec z roku 1843*, sign. 801, CH/1a.
11. SOkA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Plán města Liberec z roku 1901*, sign.792, A/4.
12. SOkA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Situační plán města Liberec z roku 1910*, sign.790, A/3b.
13. SOkA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Plán orientační města Liberec z roku 1918*, sign.799, A/4b.
14. SOkA Liberec, fond Sběrka map a plánů: *Zastavovací plán města Liberec z roku 1935*, sign.983, J/7e.
15. SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Sběrka map a plánů: *Škola dívčí, chlapecká a tělocvična na Jeřábu*, sign. L/5a, karton 17/b.

16. SOkA Liberec, fond Sbírka map a plánů: *Tělocvična a lázně na Jeřábu*, sign. K/3e, karton 17/a.
17. SOkA Liberec, fond Sbírka map a plánů, *Městské obytné domy na Jeřábu*, inv.č. 1094, sign. O/17
18. *Ausschreibung*: Reichenberger Tagesbote, Roč. 110, 19.4.1932, č. 4, s. 4.
19. *Turnhalle mit Bad im Stadtteile „Kranich“*: Reichenberger zeitung, Roč. 74, 1.1.1933, č.1, s. 5.
20. Lug Viktor: *Die heutigen Reichenberger Straßennahmen und Ihr Alter*, Reichenberger Zeitung, Roč. 78, 8.1.1937, č. 3, s. 22.
21. *Die Knaben- und Mädchen volksschule im Stadtteil Kranich*: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1916, Reichenberg 1915.
22. *Die Städtischen Wohnungsbauten*: Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1921, Reichenberg 1920.
23. Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1925, Reichenberg 1924.

7.2. Literatura

1. CHOTĚBOTOVÁ Jana: *Pomístní jména katastru městských čtvrtí I-V*, Pedagogická fakulta Ústí nad Labem, 1985.
2. KARPÁŠ Roman: *Kniha o Liberci*, 2 vyd., Liberec 2004, ISBN 80-86761-13-4.
3. RANDÁČEK Jan: *Liberecká architektura 1895-1945*, diplomová práce, Olomouc 1998.
4. TECHNIK Svatopluk: *Liberecké domy hovoří*, druhý díl, Liberec: Úřad města Liberce 1993.
5. TECHNIK Svatopluk: *Liberecká architektura v období secese*, Liberec 2006.
6. TECHNIK Svatopluk: *Stavební památky města Liberce: Romantismus a historismus: Urbanistické celky a obytné budovy*, Liberec: Česká Beseda, 1991.
7. TICHÁ Milena: *Názvy ulic a čtvrtí města Liberce*, Pedagogická fakulta Ústí nad Labem, 1968.
8. ZEMAN Jaroslav: *Liberec urbanismus – architektura, industrial, pomníky, objekty, památky*, Liberec 2011, ISBN 978-80-86660-33-2.

7.3. Internet

1. LANDA Filip – FOJTOVÁ Romana - KOŇASOVÁ Zuzana – ZEMAN Jaroslav: *Městské sídliště na Jeřábu*, In: *Liberec:Reichenberg: architektura na severu Čech* [online]. Ústí nad Labem: Občanské sdružení 400/27, 2011 [cit. 2012-05-15]. Dostupné z: <http://liberec-reichenberg.net/stavby/karta/nazev/116-mestske-sidliste-na-jerabu>
2. http://www.mapy.cz/#!x=15.051892&y=50.759768&z=13&t=s&q=Liberec%2520Je%25C5%2599%25C3%25A1b&qp=11.732352_48.854942_19.027677_50.664464_6&d=ward_14410_0_1 [cit. 2013-06-12].

8. Přílohy

8.1. Životopisy architektů

8.1.1. Josef Schuh

O životě Josefa Schuha, který projektoval výstavbu školy Na Jeřábu, není k dispozici mnoho informací. Kniha o Liberci přináší jen přehled architektury, kterou projektoval. Například méně povedenou přestavbu *Domu U zlatého beránka v Liberci* mezi dnešními ulicemi Na Svahu a Rámový vršek z roku 1934, která znehodnotila původní zástavbu v klasicistním slohu. Další prací, kterou Josef Schuh projektoval je *Městský chudobinec (Städtisches Siechenhaus)*, který leží v dnešní Zeyerově ulici (čp. 831/I.). Výstavbu provedl Gustav Habel v secesním slohu. Na *Jedličkově ústavu (Krüppelheim)* se podílel ve stylu pozdní secese v roce 1914. Vystavěna byla známou libereckou firmou Gustava Habela v dnešní Lužické ulici (čp. 906/I.).¹⁴¹ V *Evidenci obyvatel města Liberce z let 1900-1938* lze dohledat architektovo bydliště, které se nacházelo v dnešní Arbesově ulici čp. 775/I. Narodil se 18. 8. 1881 v Salzburku v Rakousku. Podle karty v evidenci se poprvé nahlásil v Liberci dne 11. 8. 1908.¹⁴²

8.1.2. Ing. Max Kühn

Významný liberecký architekt Max Kühn se narodil 8. 10. 1874 v Trutnově staviteli Konradu Kühnovi a Marii rozené Kulhanek. V letech 1894-1898 studoval na Vysoké škole technické (Technische Hochschule) ve Vídni pod vedením Maxe von Ferstela. Zde se seznámil se svým spolužákem a pozdějším spolupracovníkem Heinrichem Fantou. Roku 1903 se Max Kühn přestěhoval do Liberce, kde se stal profesorem na Státní průmyslové škole, a také začal samostatně projektovat. Necelý rok po příjezdu se (15. 1. 1905) oženil s vdovou Bertou Kuhn rozenou Tockstein. O rok později se přestěhoval ke své manželce. Dříve bydlel v dnešní Měsíčné ulici 6 (253/III.), později v Gorského ulici 5 (772/I.). Manželé Kühnovi se na konci dubna 1908 přestěhovali do vlastní vily v dnešní Vrbově ulici 4 (796/I.) a zůstali zde minimálně do smrti Maxe Kühna (14. 6. 1944). V roce 1904 přijel do Liberce i jeho bývalý spolužák a budoucí spolupracovník Heinrich Fanta, který se stal profesorem na téže škole. Později spolu začali projektovat a jejich spolupráce trvala až do roku 1918, kdy Fanta přešel

¹⁴¹ KARPAŠ Roman, pozn. 3, s 321.

¹⁴² SOKA Liberec, fond *Evidence obyvatel města Liberce 1900-1938*.

na Vysokou školu technickou do Brna. První společnou prací byla výstavba kostela U Obrázku v Ruprechticích z roku 1906, na kterém můžeme najít secesní prvky. Na jejich pozdějších společných pracích je vidět značný vliv historizující vídeňské školy. Kostel sv. Máří Magdalény v Liberci je postaven v novobarokním slohu společně s farním kostelem sv. Antonína Paduánského v Ruprechticích z roku 1910, který je postaven ve slohu novogotickém, jsou jasným důkazem odklonu od secese. Poslední větší zakázkou, kterou projektovali oba společně je budova liberecké pobočky České eskomptní banky z roku 1912, ve které měl Max Kühn od roku 1923 vlastní ateliér. „Po válce M. Kühn dále vyučoval na liberecké průmyslovce, účastnil se návrhových soutěží, projektoval četné realizované stavby, mnohdy se podílel i na jejich interiérovém vybavení.“¹⁴³ V roce 1921 se stal přednostou stavebního oddělení na průmyslové škole, ale již v roce 1927 školu opustil ze zdravotních důvodů.

Max Kühn se stal libereckou osobností ne jen díky svému architektonickému dílu a přednáškám, ale také díky své další veřejné činnosti. „Byl členem Rakouského ústředního sdružení architektů, byl činný v Prezidiu německé zemské komise na ochranu dětí a péče o mládež, na liberecké radnici byl ctěn jako vážený poradce.“¹⁴⁴ Věnoval se stavbě vilových činžovních domů, rodinných domů, nájemným domů, veřejným stavbám (školy, továrny, firmy), církevním stavbám. Architekt Max Kühn zemřel 14. 6. 1944 v Liberci.

8.1.3. ing. Dr. Karl Kerl

Narodil se 25. července 1892 v Slané u Chebu. Vystudoval obor architektury na Německé technické vysoké škole v Praze a získal doktorát technických věd. V roce 1918 působil na stavebním úřadu v Liberci, jako vedoucí stavebního oddělení a později se stal manažerem oddělení Městského formování a stavebního poradenství. Navrhoval mnoho bytových staveb a sídlišť. Podílel se na úpravě okolního parku krematoria tzv. urnového háje, který koncipoval do tvaru vějíře (1921). Napsal i několik prací, například sešity sudetoněmeckého časopisu Umění a řemeslo (1938) a zpracování městských knih Liberec (1929). V roce 1933 se stal předsedou uměleckého spolku Metznerbund.¹⁴⁵

¹⁴³ DOSTALÍK Jan, pozn. 19, s. 8.

¹⁴⁴ DOSTALÍK Jan, pozn. 19, s. 8.

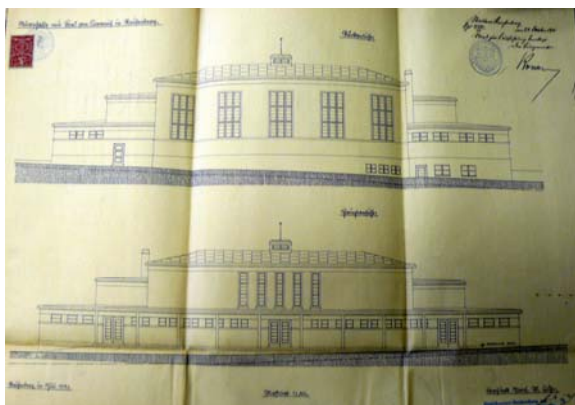
¹⁴⁵ SOkA Liberec, fond Archiv města Liberec, nezpracovaná část: LUG, Viktor: Kronika města Liberce, díl III., 1599-1925, s. 1683.

8.2. Názvy ulic

- 1) Ulice Americká – Lange Strasse
- 2) Ulice Anglická – Karl Klinger Gasse
- 3) Ulice Arne Nováka – Proksch Strasse
- 4) Ulice Beskydská – Brandström Gasse
- 5) Ulice Čerchovská – Ginzel Strasse
- 6) Ulice Hanychovská – Hanychner Strasse
- 7) Ulice Husitská – Bahnsteggasse
- 8) Ulice Chodská – Aldarbert Prade Gasse
- 9) Ulice Jugoslávská – Fousek Strasse
- 10) Ulice Krkonošská – Josef Reich Strasse
- 11) Ulice Na Bojišti – Waltstattgasse
- 12) Ulice Sázavská – Franz Tilk Strasse
- 13) Ulice Slovenská – Führich Gasse
- 14) Ulice Sušická – Rohn Strasse
- 15) Ulice Těšínská – Vatter Strasse
- 16) Ulice Zlínská – Volkell Strasse

8.3. Obrazové přílohy

Tělocvična s lázněmi čp. 779/III

Dokončená tělocvična s lázněmi v roce 1934

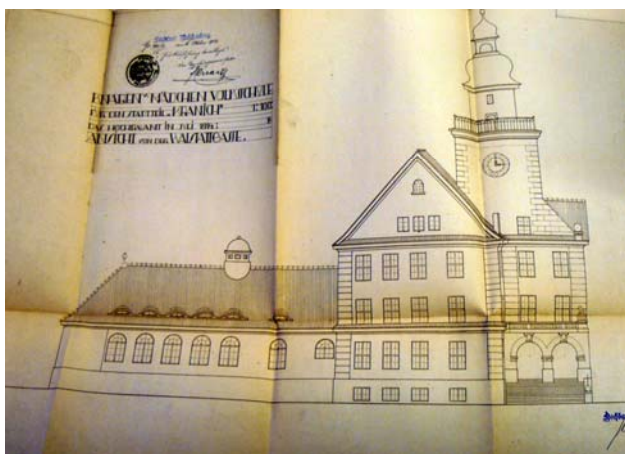
Současný stav čp. 779/III

Škola na Jeřábu pohled z ulice Americká

Škola na Jeřábu pohled z ulice Na Bojišti

Škola na Jeřábu s přístavbou při výstavbě tělocvičny s lázněmi¹⁴⁶

¹⁴⁶ SOkA Liberec, pobočka Machnín, fond Archiv města Liberec: *Turnhalle und Bad am Kranich – Bau und Erhaltung*, inv.č. 1650, sign. 155, karton 737.

Současný stav školy Na Bojišti

Obytný blok A a C se sochou svatého Floriána

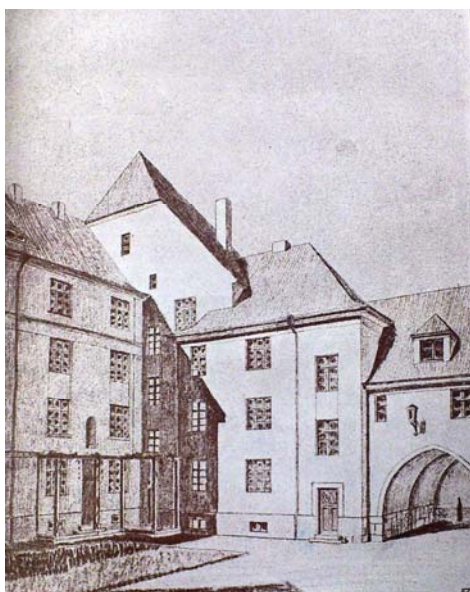
Blok A z ulice Americká

Dostavený blok A

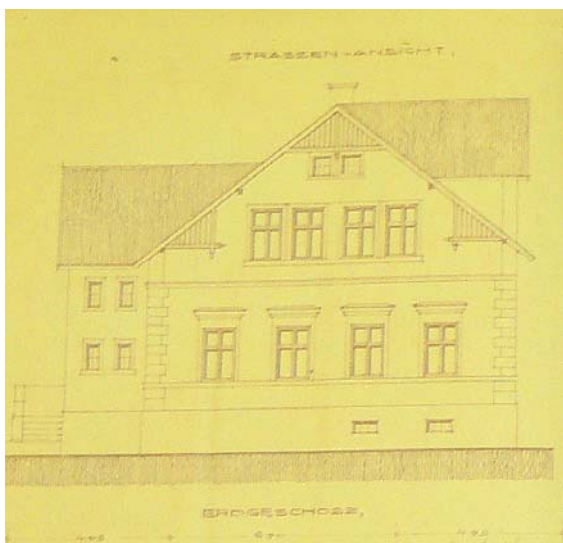

Kresba bloku A z ulice Beskydská¹⁴⁷

¹⁴⁷ Vše z Jahrbuch und Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg 1925, Reichenberg 1924.

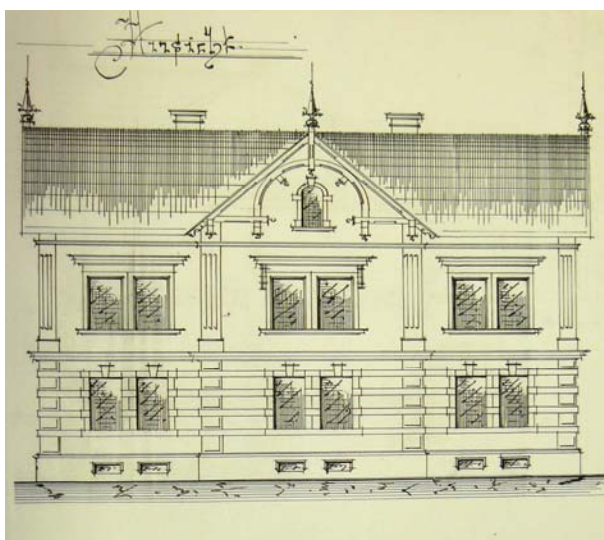
Dům čp. 529/III¹⁴⁸

Současný stav domu čp. 529/III¹⁴⁹

Dům čp. 534/III¹⁵⁰

Současný stav domu čp. 534/III

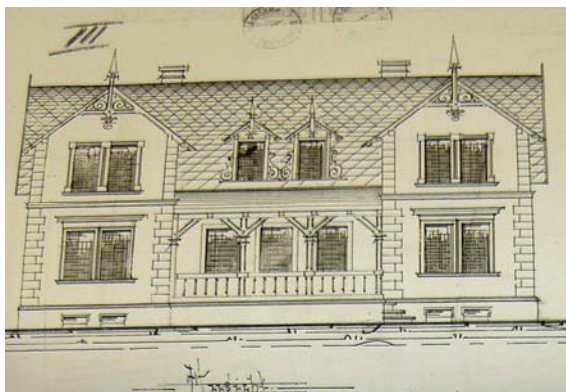

¹⁴⁸ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 529/III.

¹⁴⁹ Všechny fotografie nafotila Anna Soukupová.

¹⁵⁰ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 534/III, fotografie současného stavu není kvalitní, z důvodu špatných podmínek (především rozrostlé zeleně).

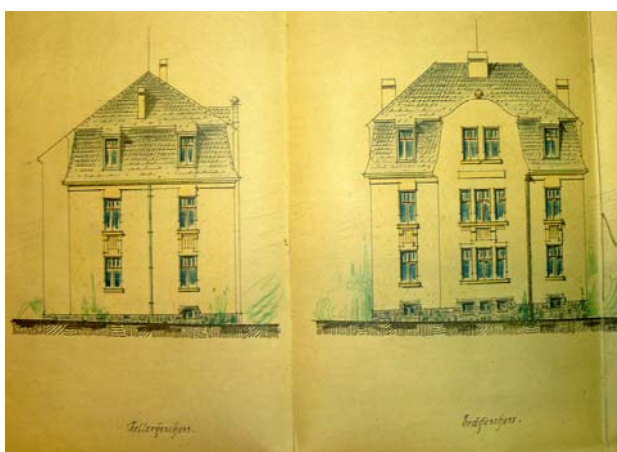
Dům čp. 532/III¹⁵¹

Současný stav domu čp. 532/III

Dům čp. 623/III¹⁵²

Současný stav domu čp. 623/III

¹⁵¹ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 532/III.

¹⁵² Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 623/III.

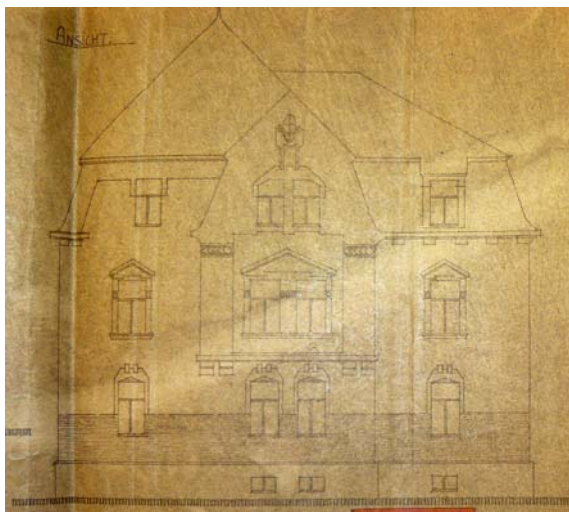
Dům čp. 582/III¹⁵³

Současný stav domu čp. 582/III

Dům čp. 584/III¹⁵⁴

Současný stav domu čp. 584/III

¹⁵³ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 582/III.

¹⁵⁴ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 584/III.

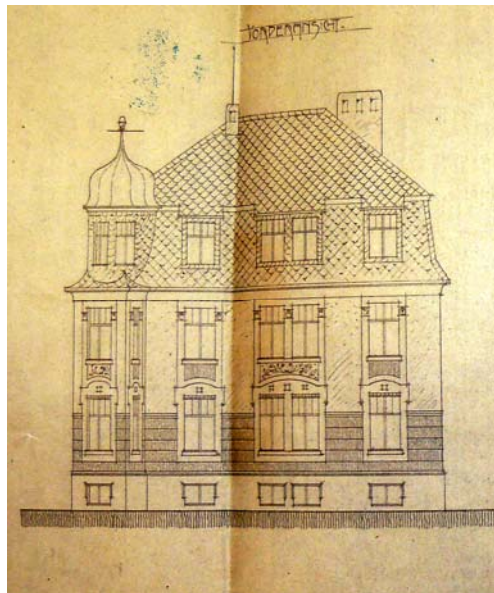
Dům čp. 578/III¹⁵⁵

Současný stav domu čp. 578/III

Dům čp. 601/III¹⁵⁶

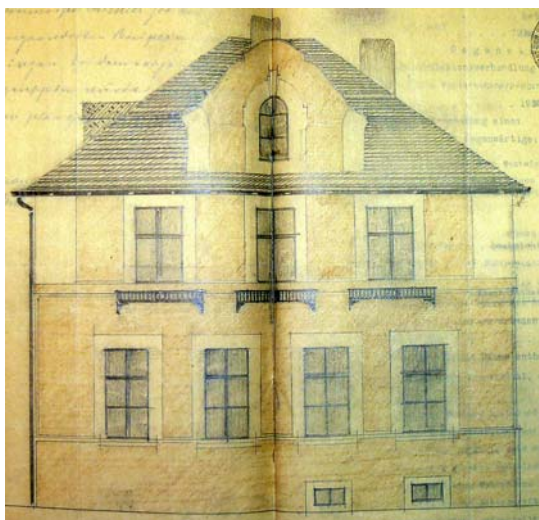
Současný stav domu čp. 601/III

¹⁵⁵ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 578/III.

¹⁵⁶ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 601/III.

Dům čp. 621/III¹⁵⁷

Současný stav domu čp. 621/III

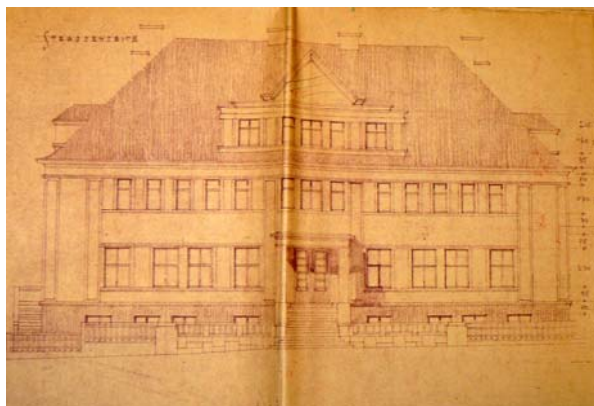

¹⁵⁷ Stavební archiv města Liberec, dokumentace k čp. 621/III.

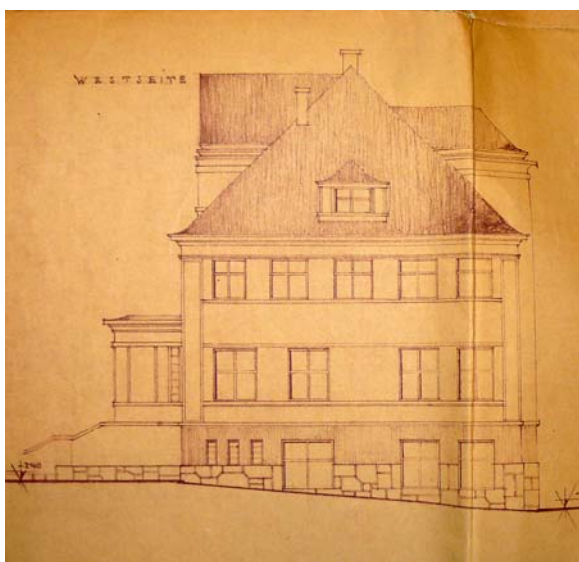
Průčelí budovy Zemědělské školy čp. 775/III
(ulice Beskydská)

Zadní část budovy Zemědělské školy čp. 775/III¹⁵⁸

Boční strana Zemědělské školy čp. 775/III
(orientována k ulici Jugoslávská)

Současný stav čp. 775/III

¹⁵⁸ Obrázky čerpány z Stavební archiv města Liberec: Dům číslo popisné 775/III.